

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij iz kaznenopravnih znanosti

Martino Pekas

Nemo tenetur se ipsum accusare u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Zoran Burić

Zagreb, 2026.

University of Zagreb

Faculty of Law

Postgraduate Specialist Studies in Criminal Law

Martino Pekas

Nemo tenetur se ipsum accusare in criminal proceedings against legal persons

Postgraduate Thesis

Mentor:

Assoc. Prof. Zoran Burić, PhD

Zagreb, 2026.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
1. UVOD	3
2. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA – ZNAČENJE I SVRHA	4
3. POVIJESNI RAZVOJ PRIVILEGIJA OD SAMOOPTUŽIVANJA.....	7
4. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U PRAKSI ESLJP-a	12
4.1. Derogabilnost privilegija od samooptuživanja.....	12
4.2. Privilegij od samooptuživanja i materijalni dokazi.....	14
4.3. Aktualna praksa ESLJP-a i klasifikacija kaznenih optužbi.....	18
4.4. Zaključci iz prakse ESLJP-a	21
5. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U PRAVU EUROPSKE UNIJE	23
5.1. Pravni izvori	23
5.2. Praksa Suda EU	25
6. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U KONTEKSTU DIGITALNIH DOKAZA.....	27
7. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U HRVATSKOM PRAVU I PRAKSI	30
8. O KAZNENOPRAVNOJ ODGOVORNOSTI PRAVNIH OSOBA U HRVATSKOM ZAKONODAVSTVU.....	33
9. PRAVNE OSOBE I PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA.....	35
9.1. Hrvatsko zakonodavstvo.....	35
9.2. Poredbenopravna rješenja i praksa ESLJP-a.....	36
10. PRAVNE OSOBE I VOLJA	39
11. ZAKLJUČAK.....	41
KORIŠTENA LITERATURA.....	45

SAŽETAK

Rad obrađuje privilegij od samooptuživanja (*nemo tenetur se ipsum accusare*) kao jedno od temeljnih procesnih jamstava kaznenog prava te razmatra pitanje njegove primjenjivosti na okrivljenike pravne osobe, što predstavlja jedno od najaktualnijih i teorijski najzahtjevnijih pitanja suvremenog kaznenog procesnog prava. Polazi se od klasičnog razumijevanja privilegija, razvijenog u odnosu na fizičke osobe, koje obuhvaća pravo na šutnju, pravo na uskraćivanje dostave materijalnih dokaza u posjedu okrivljenika te zaštitu od prisile i pritiska kojima bi država narušila slobodnu volju okrivljenika u odlučivanju o načinu svoje obrane. U radu su analizirane svrhe instituta – od zaštite okrivljenikova nagona za samoodržanjem, sprečavanja zlouporabe državne moći i zaštite pouzdanosti dokaza, do osiguranja načela jednakosti oružja i poštovanja presumpcije nedužnosti.

Središnji dio rada analizira praksu ESLJP-a i Suda EU-a, koja definira doseg predmetnog instituta. Iako ESLJP još nije izrijekom odlučivao o njegovoj primjenjivosti na pravne osobe, pravna zajednica očekuje da će okviri instituta postavljeni za fizičke osobe biti načelno primjenjivi i na pravne osobe. S druge strane, praksa Suda EU-a, osobito u području prava tržišnog natjecanja (koje se područje smatra tzv. periferijom kaznenog prava), izravno se bavi privilegijem pravnih osoba te zauzima stajalište prema kojem pravne osobe u pravilu nemaju pravo uskratiti dostavu postojećih dokumenata, ali imaju usko pravo na šutnju – i to samo kada bi se od njih tražilo izravno priznanje odgovornosti. Time se uspostavlja dualni model: široka dužnost suradnje, ali zabrana prisile na iskaz kojim bi se priznalo počinjenja kažnjivog djela.

Rad nadalje razmatra status privilegija u hrvatskom kaznenom postupku i način njegove primjene u postupcima protiv pravnih osoba, nakon čega slijedi analiza istog pitanja kroz prizmu poredbenopravnih rješenja. U nastavku se razmatra pojam volje pravne osobe te utvrđuje postoje li uvodno definirane svrhe i razlozi za primjenu predmetnog instituta i u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba.

U zaključku autor rada iznosi prijedlog normativnog uređenja ovog instituta u situacijama kada je okrivljenik pravna osoba. Pritom zagovara pristup prema kojem bi pravne osobe trebale uživati snažniju zaštitu u pogledu prava na šutnju od one koju trenutno imaju, dok, suprotno tome, u odnosu na zahtjeve tijela kaznenog progona za dostavom materijalnih dokaza predlaže restriktivniji pristup.

Ključne riječi: *privilegij od samooptuživanja, pravo na šutnju, nemo tenetur se ipsum accusare, kaznenopravna odgovornost pravnih osoba.*

Keywords: *privilege against self-incrimination, right to silence, nemo tenetur se ipsum accusare, criminal liability of legal persons.*

1. UVOD

Latinska pravna maksima *nemo tenetur se ipsum accusare* – nitko nije dužan optužiti samoga sebe – jedno je od temeljnih postulata suvremenog kaznenog procesnog prava. U svojoj srži, ono odražava ideju da se kazneni postupak mora temeljiti na poštovanju slobodne volje optužene osobe o načinu svoje obrane te da država, koliko god je legitimna njezina težnja za otkrivanjem počinitelja kaznenih djela i utvrđivanjem istine, ne smije prisiljavati pojedinca da doprinosi vlastitoj osudi.

Privilegij od samooptuživanja, koji iz ove maksime proizlazi, obuhvaća pravo na šutnju, pravo uskrate dostave inkriminirajućih materijalnih dokaza te pravo da se ne podnosi teret dokazivanja vlastite nevinosti.

Promjenom pravnog konteksta i uvođenjem kaznenopravne odgovornosti pravnih osoba, pitanje primjenjivosti tog privilegija na pravne osobe sve više dolazi u središte pravne rasprave. Dok je kod fizičkih osoba relativno jasno tko je nositelj prava i što ono podrazumijeva, kod pravnih osoba otvaraju se brojna pitanja: tko u njihovo ime odlučuje hoće li se koristiti pravom na šutnju, ima li i tko od fizičkih osoba unutar pravne osobe pravo na šutnju, može li se pravne osobe prisiliti na predaju inkriminirajućih isprava i drugih dokaza, odnosno, gdje općenito završava granica između legitimnog dokazivanja i nedopuštene prisile.

Pitanje priznaje li se pravnoj osobi pravo da bez vanjskog pritiska odluči o načinu svoje obrane nije samo teorijsko – ono je od stvarne važnosti za svakodnevnu praksu, osobito u postupcima u kojima su dokazi često sadržani u internim dokumentima, e-mailovima, financijskim izvješćima i poslovnim odlukama pravnih osoba ili pak u iskazima zaposlenikâ pravne osobe. U tom smislu, ovaj rad nastoji pridonijeti razumijevanju granica tog prava, kao i potrebi za njegovim promišljenim tumačenjem u suvremenom kontekstu.

Rad je strukturiran tako da se u uvodnom dijelu definira institut privilegija od samooptuživanja te objašnjava njegova svrha. Potom se razmatra povijesni razvoj instituta, čime se dodatno produbljuje razumijevanje njegova značenja i funkcije. Slijedi analiza relevantne prakse Europskog suda za ljudska prava i Suda Europske unije u pogledu njegove primjene. Posebna pažnja posvećena je odnosu privilegija i digitalnih dokaza, nakon čega se razmatra njegova uloga u hrvatskom pravu i praksi. Nadalje, obrađena je kaznenopravna odgovornost pravnih osoba te način na koji one danas uživaju ovo pravo. U zaključku autor iznosi kritički osvrt na

postojeća pravila o primjeni privilegija u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba te predlaže konkretna rješenja za njihovo unaprjeđenje i učinkovitiju provedbu.

2. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA – ZNAČENJE I SVRHA

Privilegij od samooptuživanja predstavlja općeprihvaćen pravni standard kojim se osobi optuženoj za kazneno djelo jamči pravo da uskrati iskaz ili odgovor tijelima kaznenog postupka ako bi time otkrila informacije koje bi je inkriminirale.¹ Osim prava na šutnju, ovaj privilegij uključuje i pravo da se ne bude prisiljen pružiti dokaze ili omogućiti pristup dokazima koji bi mogli imati inkriminirajući učinak.² Dakle, u svojoj biti, privilegij osigurava okrivljeniku pravo da samostalno i dobrovoljno odluči hoće li surađivati s tijelima kaznenog postupka.

Svrha privilegija jest zaštita čovjekova prava na samoodržanje,³ koje možemo definirati kao urođeni instinkt pojedinca da zaštiti vlastiti život i općenito svoju egzistenciju (*priznavanje takvog instinkta ili nagona pronalazimo i kod nekih drugih instituta, poput nužne obrane*).

Međutim, iako je navedena svrha privilegija od samooptuživanja najčešće isticana, ona nije jedina. Pojedini autori dodatno naglašavaju kako ovaj institut štiti nevine osobe od uporabe prisile ili prijetnji (primjerice novčanom sankcijom) radi pribavljanja dokaza. Budući da nevin okrivljenik najčešće nije u mogućnosti pružiti traženi dokaz, suočen je s dilemom: ili će biti sankcioniran zbog neudovoljenja zahtjevu, ili će, kako bi izbjegao kaznu, biti prisiljen dati lažni iskaz.⁴

Privilegij nalazi svoje opravdanje i u očuvanju pouzdanosti dokaza jer omogućava da okrivljenici ne budu prisiljeni lagati – osobito u situacijama u kojima postoji snažan psihološki motiv za davanje lažnog iskaza – čime se sprječava njihovo opstruiranje dokaznog materijala.⁵

¹ Ante Novokmet, „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku”, str. 134. dostupno na: [Ante Novokmet Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog Direktive o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku.pdf](#)

² Stijin Lamberigts, „Corporations and the Privilege against Self-Incrimination”, Bloomsbury Publishing Plc, 2022, str. 5.

³ Novokmet, *op. cit.* (bilj. 1), str. 135.

⁴ Tuomas Hupli, „To Remain or Not to Remain Silent: The Evolution of The Privilege against Self-incrimination Ten Years After *Martinen v. Finland*”, *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* (Volume 6), 2018., str. 139.

⁵ DJ Seidmann & A. Sten, „The privilege helps the innocent: a game-theoretic analysis of the fifth amendment privilege”, *Harvard Law Review* 430, 2000., str. 433.

Određeni autori svrhu privilegija pronalaze u osiguranju poštivanja načela jednakosti oružja između tužiteljstva i obrane (uskraćivanje privilegija dovelo bi do neopravdane diskriminacije okrivljenika i time dalo prednost tužiteljstvu).⁶ Tako i hrvatski Ustavni sud ističe: „*pravo okrivljenika da iznese obranu tijekom dokaznog postupka, kao i pravo na šutnju, sastavnice su načela jednakosti oružja kojim se nastoji ostvariti ravnoteža između dva suprotstavljena interesa kaznenog ili prekršajnog postupka – interes okrivljenika za zaštitom njegovih prava s jedne strane te javni interes za kažnjavanje određenog kažnjivog djela s druge strane*“.⁷

Postoji i razmišljanje da privilegij štiti integritet kaznenog pravosuđa jer bi prisila okrivljenika na iskaz bila neprihvatljiva s moralnog gledišta.⁸

Uzredno, opravdanje privilegija pronalazi se i u zaštiti okrivljenikova prava na privatnost.⁹

Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) ističe da se *ratio* privilegija temelji, među ostalim, na zaštiti optuženika od neprikladne prisile od strane vlasti, čime se doprinosi izbjegavanju sudskih zablude i ostvarivanju ciljeva članka 6. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: EKLJP). Prema ESLJP-u pravo da se ne inkriminira samog sebe, posebno podrazumijeva da tužiteljstvo u kaznenom predmetu mora dokazati svoju optužbu protiv optuženika bez pribjegavanja dokazima pribavljenima metodama prisile ili ugnjetavanja, suprotno volji optuženika.¹⁰

Privilegij od samooptuživanja usko je povezan s načelom presumpcije nevinosti, zajamčene člankom 28. Ustava Republike Hrvatske i člankom 6. EKLJP-a te služi njegovom dosljednom provođenju. Presumpcija nevinosti podrazumijeva da cjelokupan teret dokazivanja leži na tužitelju, zbog čega okrivljeniks nije dužan poduzimati bilo kakve radnje u svoju obranu, a kako bi dokazao svoju nevinost. U tom kontekstu, privilegij od samooptuživanja predstavlja ključan mehanizam zaštite od pokušaja prijenosa tereta dokazivanja na okrivljenika.

Iako privilegij od samooptuživanja služi zaštiti brojnih legitimnih ciljeva, u praksi nije lišen kritika. Najčešći prigovor usmjeren je na tvrdnju da od tog prava koristi imaju samo okrivljenici

⁶ Amal Clooney & Philippa Webb, „The right to a fair trial in international law”, Oxford University Press, 2020., str. 610.

⁷ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske od 15. srpnja 2021., poslovni broj: U-III-3945/2019

⁸ Javier Escobar Veas, „A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination“, Revista Brasileira de Direito Processual Penal (v. 8), 2022., str. 876.

⁹ Lamberights, op. cit. (bilj. 2), str. 62.

¹⁰ John D. Jackson & Sarah J. Summers, „The internationalisation of criminal evidence”, Cambridge University Press, 2012., str. 267.

koji su doista krivi. No, takva kritika nije u potpunosti opravdana. I nevini okrivljenici mogu imati stvarne koristi od privilegija, primjerice u situacijama kada još nisu u mogućnosti pružiti razumno objašnjenje relevantnih činjenica, što je osobito izraženo kod pravnih osoba koje često moraju prethodno provesti interne provjere kako bi utvrdile činjenično stanje. Također, privilegij štiti i okrivljenike koji su plahi, nervozni ili emocionalno nestabilni pa bi njihov iskaz mogao nehotice dodatno pojačati sumnju u njihovu krivnju, a slično vrijedi i u slučaju okrivljenika koji zbog ranije kažnjavnosti smatraju da sud neće povjerovati u njihove tvrdnje.¹¹

Određeni autori smatraju da ne postoji apsolutna sloboda okrivljenika da ne iskazuje, odnosno da je takva sloboda ograničena: (1) presijom sadržanom u pravu policije, državnog odvjetništva i suda da ispituju okrivljenika, koja se može definirati kao ponuda okrivljeniku da se odrekne predmetnog prava, (2) time da ispitivač ne samo da smije nego i mora okrivljeniku predložiti dokaze koje ga terete što predstavlja dodatnu presiju da iskazuje, (3) time što ispitivač može okrivljeniku predložiti prednosti u slučaju surađivanja, (4) okrivljeniku se može predložiti moralna dužnost da iskazuje.¹²

Bila ona apsolutno slobodna ili ograničena, odluka o korištenju prava na privilegij u potpunosti je u rukama okrivljenika. U slučaju da ga koristi, iz toga se ne smiju izvoditi zaključci u pogledu krivnje. U suprotnome, ako se okrivljenik odrekne prava na privilegij i odluči iskazivati, tada nije dužan iskazivati istinito. Naime, eventualni lažni iskaz okrivljenika tolerirao bi se iz humanih razloga, sve dok takvim iskazom ne bi nanio štetu drugima. Slijedom toga, naš Kazneni zakon¹³ u članku 304. predviđa kazneno djelo „Lažno prijavljivanje kaznenog djela“ i za okrivljenike koji bi svojim svjesno neistinitim iskazom uputili na to da je određena druga osoba počinila kazneno djelo.

Nepoštivanje opisane slobode okrivljenika da (ne) iskazuje, sukladno hrvatskom zakonodavstvu, može rezultirati počinjenjem kaznenog djela „Iznuđivanje iskaza“ iz članka 297. Kaznenog zakona, a kojeg čini službena osoba koji uporabi silu, prijetnju ili drugo nedozvoljeno sredstvo ili način s ciljem da drugi dade iskaz. Za to je kazneno djelo predviđena kazna zatvora od 6 mjeseci do 5 godina, a u slučaju kvalificiranog oblika (koje postoji u slučaju nastanka osobito teških posljedica za okrivljenika) predviđena kazna zatvora iznosi od 1 do 8 godina.

¹¹ Lamberights, op. cit. (bilj. 2), str. 57.

¹² Vladimir Bayer, „Teorija krivičnog postupka FNR Jugoslavije“, Nakladni zavod Hrvatske, 1950., str. 139.

¹³ Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 144/22, 114/23, 36/24)

3. POVIJESNI RAZVOJ PRIVILEGIJA OD SAMOOPTUŽIVANJA

Razumijevanje svrhe određenog pravnog instituta zahtijeva sagledavanje njegova povijesnog razvoja i okolnosti nastanka. Povijesni kontekst privilegija od samooptuživanja omogućuje dublje poimanje njegove svrhe te pruža kriterij za vrednovanje aktualne potrebe za njezinim ostvarivanjem u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba.

Već sam početak proučavanja porijekla privilegija od samooptuživanja vodi do zaključka da među znanstvenicima ne postoji općeprihvaćeni konsenzus o njegovom povijesnom nastanku i razvoju.

Nekoliko se autora istaknulo u nastojanju da rasvijetle podrijetlo ovog procesnog instituta, čiji se razvoj pretežno povezuje s borbom protiv prisega uvedene u srednjem vijeku, a kojom su okrivljenici preuzimali obvezu da će odgovarati na postavljena pitanja i pri tome iznositi isključivo istinu. Prisega su, naime, smatrane prikladnim pravnim sredstvom jer se vjerovalo da Bog jamči za istinitost iskaza danih pod prisegom, čime je presuda dobivala nadnaravnu potvrdu i nije se oslanjala isključivo na prosudbe običnih smrtnika.¹⁴ Naime, polaganjem prisega pojedinac je pozivao Boga da svjedoči istinitost njegove tvrdnje i istovremeno zazivao da ga snađu teške duhovne kazne u slučaju laganja, pri čemu valja imati na umu da je u srednjem vijeku vjera imala znatno snažniji utjecaj na svakodnevni život i odluke pojedinca nego što je to prosječno danas.¹⁵ Dakle, povijest privilegija od samopotuživanja kao prava okrivljenika da ne odgovara na postavljena pitanja, sukladno niže obrađenim znanstvenim tvrdnjama, može se izučavati i kroz prizmu povijesti ukidanja instituta prisega i uvođenja zaštite od njega.

Jedan od najvažnijih autora za ovu temu jest Leonard W. Levy koji u svom djelu „*Porijeklo petog amandmana*“ povezuje povijest privilegija od samooptuživanja s pravnim sukobima koji su se u Engleskoj vodili između sudova običajnog prava (*common law* sudova) i crkvenih sudova oko primjene instituta prisega. Naime, crkveni su sudovi zahtijevali primjenu tzv. *ex officio* prisega za otkrivanje ozbiljnih vjerskih prijestupa. S druge strane, suci običajnog pravnog sustava smatrali su da okrivljenici imaju pravo ne biti prisiljeni svjedočiti protiv samih sebe te sukladno tome niti davati prisegu.¹⁶ Prema Levyju, privilegij od samooptuživanja je nastao u 17. stoljeću kao rezultat prevlasti sudaca običajnog prava i parlamentaraca nad

¹⁴ Mirjan Damaška, „Dokaz krivnje“, Školska knjiga, 2021., str. 19.

¹⁵ H. L. Ho, "The Legitimacy of Medieval Proof", *Journal of Law and Religion* (vol. 19), 2003., str. 270.

¹⁶ Richard Helmholz, „Origins of the Privilege against Self-Incrimination: The Role of the European *Ius Commune*“, *New York University Law Review*, 1990., str. 963.

utjecajem crkvenih sudova, nakon čega je uveden kao svojevrsan oblik zaštite od obveze polaganja prisega.¹⁷

S druge strane, autori Richard Helmholz (u djelu „*Privilegij i Ius Commune: srednji vijek do 17. stoljeća*“) i Michael Macnair (u djelu „*Rani razvoj privilegije od samooptuživanja*“) pronalaze korijene privilegija u *ius commune*, tj. kombinaciji rimskog i kanonskog prava.

Helmholz ističe da se načelo *nemo tenetur prodere seipsum*¹⁸ pojavljuje već u srednjovjekovnom vodiču za kanonsko pravo iz 1234. godine. Ovaj vodič sadržavao je odredbu prema kojoj nitko nije smio biti prisiljen samoinkriminirati se, odnosno odredbu prema kojoj nitko nije dužan izdati samoga sebe.¹⁹

Svoju tezu da privilegij proistječe iz *ius commune*, Helmholz podupire i analizom sudske prakse engleskih crkvenih sudova, iz kojih je vidljivo da su odvjetnici u tim postupcima često isticali primjedbe na prisegu, oslanjajući se pritom na kanonsko, a ne na običajno pravo. Helmholz navodi konkretne primjere takvih pravnih obrana. Tako je, primjerice, u kaznenom postupku pred biskupskim sudom u Durhamu 1609. godine, optuženik Nicholas Briggess odbio odgovoriti na pitanje uz obrazloženje da bi odgovor bio samoinkriminirajući. Njegov odvjetnik pritom je citirao ugledne komentatore rimskog-kanonskog prava (a ne običajnog prava) kako bi obranio pravo optuženika da ne odgovara na pitanja koja bi mogla biti štetna za njegovu obranu.

Helmholz i Macnair smatraju da ideja koja stoji iza pravila *nemo tenetur se ipsum accusare* potječe iz kršćanskog nauka o sakramentu ispovijedi, utemeljenog na shvaćanju da pojedinac treba priznati svoja nedjela Bogu, ali ne i biti prisiljen ih otkrivati drugima. U skladu je to sa stajalištima srednjovjekovnih pravnika koji su smatrali da bi prisiljavanje pojedinca na otkrivanje vlastitih prijestupa drugima bilo neprihvatljivo. Na temelju takvog razmišljanja, ti su pravnici izražavali protivljenje prisegama, smatrajući da bi one ujedno mogle poticjano djelovati na počinjenje krivokletstva²⁰ uslijed tzv. „okrutne trileme“, koja označava izbor pri davanju iskaza između triju pogubnih opcija:

¹⁷ Stijin Lamberigts, „The privilege against self-incrimination“, *New Journal of European Criminal Law*, 2016., str. 420.

¹⁸ *Nitko nije dužan sam sebe optuživati.*

¹⁹ „*Sed contra videtur quod non teneatur respondere quia nemo tenetur prodere se.*”

²⁰ Damaška, op. cit. (bilj. 14), str. 980.

- (1) lagati te time kršiti prisegu i činiti krivokletstvo (pri tome valja napomenuti da je strah od krivokletstva i posljedičnih zagrobnih kazni u to vrijeme imao jači utjecaj nego danas, pa je sud mogao računati na moć prisege i strah od navedenih kazni i na taj način prisiliti okrivljenika da dade istinit izvještaj o svojim nedopuštenim aktivnostima),
- (2) šutjeti i time se izložiti kazni zbog odbijanja poslušnosti sudu ili
- (3) istinito odgovarati na pitanja i inkriminirati se.²¹

Još jednu popularnu teoriju o nastanku ovog instituta iznosi autor John Langbein u svojem djelu „*Povijesno podrijetlo privilegija protiv samoinkriminacije u običajnom pravu*”. Prema ovom autoru, privilegij se razvio u 18. i 19. stoljeću uslijed promjene u shvaćanju svrhe kaznenog postupka. Dok je u prethodnim stoljećima svrha suđenja bila omogućiti optuženiku da se obrani od optužbi (kao posljedica shvaćanja da ako je iznesena bilo kakva pretpostavka ili optužba, tada bi nevin okrivljenik kvalitetom svoje obrane mogao dokazati svoju nevinost), u navedena dva stoljeća prevladao je stav da je primarna svrha kaznenog postupka provjera navoda i optužbi tužitelja.²² Autor također povezuje nastanak privilegija s donošenjem Zakona o odvjetnicima iz 1836. (Prisoner’s Counsel Act).²³ Njime se okrivljenicima omogućilo pravo na pravnu pomoć. Ovim se zakonom uklonila potrebu da optuženici sami iznose svoju obranu jer su tu ulogu preuzeli odvjetnici. Time su optuženici posljedično zaštitili od opasnosti da se samoinkriminiraju.

Autorica Randa Helfield privilegij povezuje s utjecajem sve većeg emprizima i sve manje religioznosti na značenje i svrhu prisege. Ističe da čak i ako bi prisega bila dana, ona ne bi suviše sprječavala prosječnog okrivljenika da iznese lažni iskaz. Drugim riječima, prisega je sve manje jamčila istinu. Uz to, naglašava da je u 19. stoljeću u Engleskoj značajno promijenjen pogled na svrhu postupka te u skladu s time „*onaj tko tvrdi krivnju treba to dokazati, i da bi, u skladu s poštenjem i pravdom, to trebalo učiniti bez, u suštini, pozivanja optuženika da svojim vlastitim slabostima doprinosi vlastitoj propasti.*”²⁴

²¹ Nathan Dorn, „John Lilburne, Oaths and the Cruel Trilemma”, 2013., dostupno na: [John Lilburne, Oaths and the Cruel Trilemma | In Custodia Legis](#)

²² James Beattie, „Crime and the Courts in England 1660-1800”, Clarendon Press, 1986., str. 341.

²³ Randa Helfield, „Let the Facts Speak for Themselves: The Empiricist Origins of the Right to Remain Silent”, 2017., dostupno na: [Let the Facts Speak for Themselves: The Empiricist Origins of the Right to Remain Silent | CanLII](#)

²⁴ Helfield, op. cit. (bilj. 25)

U pravu SAD-a, na temelju opisanih shvaćanja i prakse američkih kolonijalista, donositelji federalnog ustava iz 1791. uveli su predmetni privilegij propisujući da „*no one shall be compelled in any criminal case to be a witness against himself*“.²⁵

U državama kontinentalnog prava proces ukidanja prisege trajao je znatno dulje, pri čemu je Francuska prednjačila u napuštanju takvog dokaznog sustava. Veći broj kontinentalnih pravnih sustava sadržavao je odredbe o tzv. kazni za neposluh (*poena inobedientiae*). Ta se kazna izricala okrivljeniku koji bi prekršio svoju dužnost iskazivanja. Primjerice, austrijski Kazneni zakonik iz 1803. predviđao je takvu kaznu za slučajeve u kojima bi okrivljenik simulirao nesposobnost svjedočenja, odugovlačio istragu ili svjesno obmanjivao sud lažnim iskazima. Slično tome, pruski kazneni zakon iz 1805. godine propisivao je kaznu zbog neposluha kada bi okrivljenik „bezobzirno lagao i izmišljao” ili „tvrdoglavo poricao”. Zanimljivo je da je švicarsko pravo još sedamdesetih godina 20. stoljeća sadržavalo sankciju protiv okrivljenika koji nije htio iskazivati.²⁶

U drugoj polovici 18. stoljeća napadi prosvjetitelja na dotadašnje političke i društvene institucije postajali su u kontinentalnoj Europi sve učestaliji. Iz prirodnog prava na samoodržanje prosvjetitelji su izvodili zaključke koji su bili u suprotnosti s odredbama tada važećeg procesnog prava, a naročito odredbama o položaju okrivljenika, pri čemu su se osobito napadali instituti torture i prisege.²⁷ U skladu s tim idejama, u Francuskoj je zakonom iz 1897. (tzv. „Loi Constans“) prvi put u francusko kazneno procesno pravo unesena odredba prema kojoj je istražni sudac dužan upozoriti okrivljenika da nije dužan iskazivati prije nego započne s ispitivanjem.²⁸

I autor R.G. Bloemberg ističe značajan utjecaj teorija prirodnog prava iz 17. i 18. stoljeća, koje su naglašavale čovjekov prirodni poriv za samoodržanjem. Polazeći od te premise, sve se snažnije zastupalo stajalište da je protivno prirodnom zakonu da država prisiljava optuženika da doprinosi vlastitoj osudi. Takvo je razmišljanje bilo u oštroj suprotnosti s načelima inkvizitorskog postupka, koji je optuženika tretirao kao objekt istrage i bio usmjeren na

²⁵ Davor Krapac i suradnici, „Kazneno procesno pravo, prva knjiga – Institucije”, Narodne Novine, Zagreb, 2020., str. 233.

²⁶ Vladimir Bayer, „Jugoslavensko krivično procesno pravo – pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku”, Informator, Zagreb, 1978., str. 132.

²⁷ Damaška, op. cit. (bilj. 14), str. 162.

²⁸ Bayer, op. cit. (bilj. 12), str. 135.

iznuđivanje priznanja, pri čemu su njegova prava na obranu bila znatno ograničena. Opisana stajališta svoje su ozakonjenje doživjela u deklaracijama o pravima čovjeka iz 18. stoljeća.²⁹

Nastavno na opisanu borbu protiv samookriminacije u kontinentalnom dijelu Europe te sve glasnije rasprave protiv prisege, papa Inocent XII. zatražio je izradu znanstvene studije o prisezi. Zaključak te studije je bio da je prisega nepravedna i okrutna, predstavlja najteže mučenje, okrutnije i od fizičkog mučenja, jer izaziva strah od pogrde Božjeg imena. U skladu s time, osoba koja je pod prisegom počinila krivokletstvo zbog nagona za samoodržanjem ne bi se smjela kriviti. Takav zaključak studije naišao je na opće odobrenje u doba prosvjetiteljstva, koje je prisegu promatralo kao oblik mentalne torture,³⁰ i koje se fokusiralo na ljudsko dostojanstvo i pojedinca kao nositelja prava.³¹ Rezultat studije doveo je i do ukidanja prisege 1725. i u kaznenim predmetima koji su se vodili prema kanonskom pravu.

Povijesni pregled razloga uvođenja privilegija protiv samooktuživanja, osim onih već navedenih u prethodnom poglavlju, pokazuje i dodatne razloge njegova postojanja. Prvi se odnosi na zaštitu pojedinca od mentalne torture koja proizlazi iz tzv. trileme između triju nepovoljnih izbora: samookriminacije, kažnjavanja zbog odbijanja davanja iskaza i suradnje ili kažnjavanja zbog lažnog iskazivanja. Drugi razlog ogleda se u redefiniranju svrhe kaznenog postupka, koji se sve više promatra kao provjera i dokazivanje navoda tužiteljstva, a ne kao sredstvo prisile osumnjičenika. U nastavku rada razmotrit će se postoji li potreba za ostvarivanjem iste svrhe i u postupcima protiv pravnih osoba te, u slučaju potvrdnog odgovora, na koji se način ona može zadovoljiti.

²⁹ R.G. Bloemberg, „The Development of the Modern Criminal Law of Evidence in English Law and in France, Germany and the Netherlands: 1750-1900”, *American Journal of Legal History*, 2019., str. 358.

³⁰ Damaška, op. cit. (bilj. 14), str. 52.

³¹ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 20.

4. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U PRAKSI ESLJP-a

Iako ESLJP dosad nije odlučivao o primjenjivosti privilegija od samooptuživanja na pravne osobe, njegova praksa koja se odnosi na fizičke osobe važna je za razumijevanje dosega tog instituta. Ona pruža interpretativni alat za shvaćanje što privilegij jest i koja su njegova ograničenja. To je osobito značajno jer, ako ESLJP prizna postojanje tog prava i za pravne osobe, ono će vjerojatno ostati unutar okvira utvrđenih za fizičke osobe.

Premda EKLJP ne propisuje izričito pravo okrivljenika na privilegij od samooptuživanja, ESLJP ga je prepoznao kao sastavni dio prava na pravično suđenje zajamčenog člankom 6. EKLJP-a. U predmetu *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 19187/91) od 17. prosinca 1996., ESLJP je istaknuo kako je svrha ovog privilegija zaštititi okrivljenika od nedopuštenih presija državnih tijela koje bi mogle narušiti njegovu slobodnu volju i osiguranje od pogrešaka u suđenju, slijedom čega privilegij kao takav izvire iz načela pravičnog postupka zajamčenog člankom 6.³²

4.1. Derogabilnost privilegija od samooptuživanja

Prema ESLJP-u pravo na privilegij od samooptuživanja nije apsolutno (*Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18731/91, 1996., paragraf 47.³³; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 5041/08, 2016., paragraf 269.³⁴). Naime, u svojoj praksi ESLJP je uspostavio mogućnost ograničenja tog prava, razvivši pritom tzv. **test „same biti prava”** (*essence of the right*). Prema navedenom testu, koji je uspostavljen u predmetu *Jalloh protiv Njemačke* (br. 54810/00, 2006.),³⁵ kako bi se utvrdilo je li došlo do (ne)opravdane uskrate prava na privilegij, ispituju se tri kriterija:

1. priroda i jačina prisile korištene za pribavljanje dokaza,
2. postojanje zaštitnih mjera od prisile, i
3. način uporabe dokaza pribavljenog povredom prava na privilegij (drugim riječima, je li tako pribavljen dokaz bio jedini dokaz krivnje).

Do povrede prava na privilegij došlo bi u slučaju da kriteriji nisu kumulativno zadovoljeni.³⁶

³² Odluka dostupna na: [SAUNDERS v. THE UNITED KINGDOM](#)

³³ Odluka dostupna na: [JOHN MURRAY v. THE UNITED KINGDOM](#)

³⁴ Odluka dostupna na: [IBRAHIM AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM](#)

³⁵ Odluka dostupna na: [JALLOH v. GERMANY](#)

³⁶ Davor Krapac i suradnici, „Kazneno procesno pravo, prva knjiga – Institucije”, Narodne Novine, Zagreb, 2020., str. 236.

Objašnjenje primjene ovog testa nalazi se, primjerice, u predmetu *O'Halloran i Francis protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 15809/02, 2007.).³⁷ U toj je odluci ESLJP zauzeo stajalište da odredba kojom se od vlasnika vozila zahtijeva da otkrije tko je upravljao vozilom u trenutku počinjenja kažnjivog djela nije protivna članku 6. EKLJP, kao ni odredba kojom se sankcionira vlasnika vozila zbog uskrate odgovora.

U navedenom predmetu, jačina prisile (prvi kriterij testa „same biti prava“) očitovala se u prijetnji novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 funti, mogućnosti izricanja zabrane upravljanja motornim vozilom i dodjele triju negativnih bodova u prometnom prekršajnom sustavu. ESLJP je pritom istaknuo da je takav stupanj prisile bio ograničen i usmjeren isključivo na otkrivanje identiteta osobe koja je upravljala vozilom u relevantnom trenutku (*tempore criminis*). Uz to, ESLJP je naglasio činjenicu da su podnositelji zahtjeva slobodno pristali na takav regulatorni režim samim činom vlasništva nad vozilom. Tako i hrvatski Ustavni sud: „Stoga se može smatrati da su osobe koje imaju motorno vozilo i njime upravljaju prihvatile određene odgovornosti i obveze kao dio pravnog režima u vezi s motornim vozilima, koje u slučaju sumnje u počinjenje prometnog prekršaja uključuju obvezu da obavijeste nadležna tijela o identitetu vozača koji je tom prilikom upravljao vozilom”.³⁸

U pogledu zaštitnih mjera od prisile (drugog kriterija testa), ESLJP je istaknuo činjenicu da je primjenjivi zakon (*Road Traffic Act*) omogućavao okrivljeniku da izbjegne sankcije ako dokaže da nije znao tko je vozio, odnosno ako dokaže da je razumno pokušao utvrditi identitet vozača.

Glede uporabe pribavljenog dokaza u postupku (treći kriterij testa), ESLJP je utvrdio da je izjava podnositelja zahtjeva iskorištena za njegovu osudu. Međutim, naglasio je da je identitet vozača bio tek jedan od elemenata koje je tužiteljstvo moralo dokazati te da je država i dalje imala obvezu dokazati sve ostale elemente prekršaja izvan razumne sumnje.

Stoga je ESLJP zaključio da je uskrata prava na privilegij u ovom slučaju zadovoljila kriterije postavljene testom „same biti prava”, odnosno da nije došlo do neopravdane uskrate prava na privilegij.

Suprotno je ESLJP zaključio u predmetima *Heaney i McGuinness protiv Irske* (br. 34720/97, 2001.)³⁹ te već spomenutom predmetu *Jalloh protiv Njemačke*. U prvom je predmetu ESLJP

³⁷ Odluka dostupna na: [O'Halloran and Francis v. the United Kingdom \[GC\]](#)

³⁸ Odluka Ustavnog suda od 1. travnja 2021., poslovni broj. U-III-2635/2018

³⁹ Odluka dostupna na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59097%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59097%22]})

utvrdio povredu prava na privilegij jer nije bio zadovoljen prvi kriterij testa - stupanj prisile. Naime, podnositelji zahtjeva su bili suočeni s prijetnjom kazne zatvora zbog uskrate odgovora, što je ESLJP cijenio kao pretjeranu prisilu. U predmetu *Jalloh*, protiv podnositelja zahtjeva korištene su kemikalije kako bi ga se prisililo na povraćanje progutane droge. ESLJP je zaključio da je razina primjenjene prisile bila prevelika te je kao takva narušila pravo okrivljenika da ne bude mučen, ali je narušila i njegovo pravo na privilegij od samooptuživanja.⁴⁰

ESLJP je u svojoj praksi utvrđivao i druge oblike povrede ovog prava, osobito u situacijama u kojima su nadležna tijela primjenjivala fizički ili psihički pritisak radi pribavljanja dokaza ili su se koristila prijevarnim metodama kako bi došla do informacija koje nisu mogle pribaviti tijekom dokazne radnje ispitivanja.⁴¹ Tako je ESLJP u presudi *Allan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 48539/99, 2002.)⁴² jasno istaknuo da se pravo na privilegij ne smije zaobilaznim putem opstruirati. U tom predmetu, policija je u ćeliji s okrivljenikom smjestila prikrivenog zatvorenika koji je bio njihov informator radi prikupljanja informacija od okrivljenika. Informator je potom u svojstvu svjedoka iznosio prikupljene informacije pred sudom. ESLJP je zaključio da je takvo postupanje protivno pravu okrivljenika da slobodno odlučuje hoće li iskazivati pred tijelima kaznenog postupka. Nijekanje volje okrivljenika ESLJP je utvrdio i u predmetu *Shabelnik protiv Ukrajine* u kojem je okrivljenik doduše bio informiran o svom pravu na privilegij, no istodobno je bio informiran da će biti izložen kaznenoj odgovornosti zbog odbijanja davanja iskaza.⁴³

4.2. Privilegij od samooptuživanja i materijalni dokazi

Osim pitanja derogabilnosti predmetnog prava, inicijalno se postavilo i pitanje obuhvaća li privilegij isključivo mogućnost uskrate iskaza od strane okrivljenika ili se proteže i na mogućnost uskrate materijalnih dokaza kojima on raspolaže. Pitanje je osobito važno za ovaj rad imajući u vidu činjenicu da se progon pravnih osoba najčešće temelji na materijalnim dokazima koji se nalaze u posjedu okrivljenih pravnih osoba, kao što su primjerice ugovori, računi, zaspisnici sa sjednice uprave, digitalni dokumenti (npr. zapisi razgovora između

⁴⁰ Clooney, op. cit. (bilj. 6), str. 635.

⁴¹ „Vodič kroz članak 6. Europske konvencije o ljudskim pravima”, 2019., dostupno na: [Guide on Article 6 - Right to a fair trial \(criminal limb\) \(Croatian\)](#)

⁴² Odluka dostupna na: [ALLAN v. THE UNITED KINGDOM](#)

⁴³ Lamberigts, op. cit (bilj. 2), str 54.

zaposlenika putem interne platforme za razmjenu poruka), interne smjernice za postupanje i slično.⁴⁴

Glede isprava kao dokaznog sredstva, razlikuju se već postojeće isprave (koje su nastale prije nego što je okrivljenik bio pozvan predati ih, npr. email komunikacija iz proteklih nekoliko mjeseci) od isprava koje bi okrivljenik bio prisiljen sastaviti na zahtjev (primjerice popunjavanje upitnika o pravnorelevantnim činjenicama). U odnosu na potonju vrstu isprava, ESLJP je u predmetu *De Lege protiv Nizozemske* (br. 58342/15, 2022.)⁴⁵ zauzeo stajalište da prisila okrivljenika da stvara nove dokumente ne poštuje njegovo pravo na privilegij.

Većina prakse ESLJP-a odnosi se na zahtjeve za dostavom već postojećih isprava.⁴⁶

Prvi predmet u kojem je ESLJP pojasnio odnos između privilegija i zahtjeva za dostavom postojećih isprava bio je *Funke protiv Francuske* (br. 10828/84, 1993.).⁴⁷ U ovom su predmetu carinski službenici od Funkea zatražili dostavu bankovnih izvoda i čekovne knjižice. Kada je Funke odbio postupiti po tom zahtjevu, protiv njega je pokrenut poseban postupak radi izricanja novčane kazne, koja bi se nastavljala izricati sve dok ne preda tražene dokumente. ESLJP je primijetio da su carinski službenici htjeli novčanim kaznama prisiliti Funkea da dostavi dokaze o navodnim kaznenim djelima koja je počinio, a koje dokaze nisu mogli ili htjeli pribaviti na drugi način.⁴⁸ Potrebno je napomenuti kako u tom trenutku protiv Funkea nije bio u tijeku kazneni postupak, nego su carinske vlasti postupale po široj odredbi francuskog „Zakona o carini“ prema kojem je carinski inspektor mogao zahtijevati bilo koju ispravu, a nepoštivanje zahtjeva moglo je rezultirati i kaznom zatvora. Zbog toga je ESLJP zaključio da je u ovom slučaju bio vođen postupak u kojem je podnositelj zahtjeva zapravo bio optužen za kazneno djelo u smislu EKLJP-a. U odluci, kojom je utvrdio povredu prava na privilegij, ESLJP je istaknuo da „posebne značajke carinskog prava (...) ne mogu opravdati takvo kršenje prava bilo koje osobe 'optužene za kazneno djelo', u autonomnom smislu tog izraza iz članka 6., da štiti i da ne pridonosi vlastitom samooptuživanju.“⁴⁹

⁴⁴ Luka Vavken, „(Ne)priznavanje privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam s poudarkom na enoosebni gospodarski družbi“, Ljubljana Law Review (vol. LXXI), 2024., str. 70.

⁴⁵ Odluka dostupna na: [DE LEGÉ v. THE NETHERLANDS](#)

⁴⁶ Lamberigts, op. cit (bilj. 2), str 112.

⁴⁷ Odluka dostupna na: [FUNKE v. FRANCE](#)

⁴⁸ Mark Berger, „Europeanizing Self-Incrimination: The Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights“, Columbia Journal of European Law (vol. 12), 2006., str. 363.

⁴⁹ Ibid., str. 344.

Zaključak da pravo na privilegij obuhvaća i mogućnost uskrate dostave zahtjevane isprave poljuljan je odlukom ESLJP-a u predmetu *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*. U tom je predmetu ESLJP zaključio da se privilegijem prvenstveno štiti okrivljenikovo pravo na šutnju te da se kao takav ne odnosi na dokazni materijal koji postoji *neovisno od volje okrivljenika*.⁵⁰ Takav dokazni materijal bi bio onaj pribavljenim pretragom, uzimanjem uzoraka krvi, urina i slično⁵¹, kao i putem testova provjere prisutnosti alkohola ili droga u tijelu (osobito uzimajući u obzir da se do njih može doći minimalnom prisilom, odnosno invazijom u fizički integritet).⁵² Takav stav svoje opravdanje pronalazi u shvaćanju da je cilj privilegija zaštititi okrivljenika u onim okolnostima u kojima postoji motiv za lažno iskazivanje, što nije slučaj, primjerice, kod uzimanja uzorka krvi od okrivljenika jer takvi dokazi po svojoj prirodi ne mogu biti lažni. Stoga prisila u takvim okolnostima ne može narušiti pouzdanost dokaza, već samo omogućuje njihovo otkrivanje.⁵³ Određeni autori smatraju da je ESLJP presudom u predmetu *Saunders* otvorio vrata praksi prema kojoj bi bilo dozvoljeno zatražiti od okrivljenika da preda postojeće isprave, s obzirom na to da one postoje *neovisno od volje okrivljenika* (dok god je riječ o ispravama koje nisu nastale tako da se okrivljenika prisililo da ih stvori).⁵⁴

U odnosu na to pitanje, zanimljivo je razmišljanje dao Vrhovni sud Republike Slovenije u presudi iz listopada 2020. zaključivši da se privilegij primarno odnosi na izjave, ali i da je potrebno razlikovati materijalne dokaze koji potječu iz ili s tijela osumnjičenika od materijalnih dokaza u njegovom posjedu. Vrhovni sud jasno je utvrdio da su predmeti koje osumnjičenik posjeduje i koji bi ga mogli teretiti obuhvaćeni privilegijem od samooptuživanja. Konkretno, u tom se predmetu utvrdila povreda prava na privilegij u pozivu na predaju mobitela koji su policijski službenici uputili okrivljeniku (prema slovenskom Vrhovnom sudu do toga se predmeta moglo doći na isključivo dva zakonita načina: dokaznom radnjom pretrage ili dobrovoljnom predajom predmeta od strane okrivljenika koji je prethodno informiran o svojim pravima).⁵⁵ Presuda je u skladu sa slovenskom pravnom teorijom koja predaju dokumenata smatra radnjom kojom osumnjičenik svjesno raspolaže, što je bliže davanju iskaza nego, primjerice, uzimanju krvi ili DNK uzorka gdje je osumnjičenik samo pasivni subjekt. Sukladno slovenskim teoretičarima, predmetno pravo ne obuhvaća samo izjave osumnjičenika, već i sve

⁵⁰ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 113.

⁵¹ Zlata Đurđević, „Pravna osoba kao okrivljenik: temeljna prava i predstavljanje”, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Vol. 12), 2005., str. 758.

⁵² Clooney, op. cit. (bilj. 6), str. 634.

⁵³ Angus Macculloch, „The Privilege against Self-Incrimination in Competition Investigations: Theoretical Foundations and Practical Implications”, Legal Studies (Vol. 26), 2006., str. 230.

⁵⁴ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 113.

⁵⁵ Vavken, op. cit. (bilj 44), str. 73.

njegove svjesne radnje usmjerene na pribavljanje dokaza (dakle privilegij bi obuhvatio i materijalne dokaze, pod uvjetom da osumnjičenik aktivno sudjeluje u njihovom prikupljanju).⁵⁶

Razjašnjenju dileme spadaju li isprave u „*materijal neovisan od volje okrivljenika*” (što bi u slučaju potvrdnog odgovora značilo da okrivljenik ne može, pozivajući se na privilegij, uskratiti dostavu zatražene isprave), doprinijela je odluka ESLJP-a u predmetu *J.B. protiv Švicarske* (br. 31827/96, 2001.).⁵⁷ Slučaj je proizašao iz zahtjeva poreznih tijela za dostavom isprava u okviru postupka čiji je cilj bio utvrditi visinu porezne obveze stranke J.B., odnosno razjasniti sumnju u postojanje neprijavljenih prihoda. Postojala je također mogućnost da porezne vlasti izreknu kaznu zbog utaje poreza ako se za to ispune uvjeti (slijedom čega je ESLJP zaključio da se u ovom postupku radilo o optužbi za kazneno djelo u konvencijskom smislu).⁵⁸ Zbog odbijanja da dostavi zatraženu dokumentaciju stranka J.B. je kažnjena novčanim kaznama. U ovom je predmetu ESLJP zaključio da su švicarske vlasti pokušavale prisiliti J.B. na predaju dokumenta kojima bi se omogućila procjena njegovih prihoda, ali i otkrivanje neprijavljenih prihoda, a što bi pak posljedično dovelo do kaznenog progona. ESLJP nije bio uvjeren u tvrdnju švicarske vlade da se ne radi o prisilnom samooptuživanju te je dodao da ga „*nije uvjerio taj argument s obzirom na upornost kojom su porezne vlasti pokušavale ostvariti svoj cilj*”.⁵⁹ Slijedom navedenog, ESLJP je utvrdio povredu prava na privilegij i naglasio da to pravo pretpostavlja da vlasti moraju izgraditi svoj slučaj bez korištenja dokaza pribavljenih prisilom ili pritiskom, protivno volji optužene osobe. Posebno je istaknuo da je u ovom slučaju okrivljenik morao aktivno locirati i dostaviti dokumentaciju, što podrazumijeva njegovu suradnju s vlastima.⁶⁰ Ovakvom odlukom ESLJP je potvrdio da isprave ne spadaju pod „*materijal neovisan od volje okrivljenika*”.

Negativne posljedice odluke u predmetu *J.B. protiv Švicarske* (prema kojoj privilegij obuhvaća mogućnost uskrate isprava koje je potrebno dostaviti u postupku utvrđivanja porezne obveze) na obveze izvještavanja unutar poreznih sustava pa time i na samo funkcioniranje tog sustava, ESLJP je sanirao odlukom u predmetu *Allen protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 76574/01, 2002.).⁶¹ I u ovom je slučaju porezna uprava iskoristila zakonske ovlasti kako bi zahtijevala dostavu određenih financijskih podataka. Nakon što Allen nije udovoljio tom zahtjevu, uručeno

⁵⁶ Vavken, op. cit. (bilj. 44)., str. 81.

⁵⁷ Odluka dostupna na: [J.B. v. SWITZERLAND](#)

⁵⁸ Stranka J.B. je u konačnici bila obvezna platiti novčanu kaznu u visini od 21.625,95 CHF

⁵⁹ Berger, op. cit. (bilj. 48), str. 363.

⁶⁰ Clooney, op. cit. (bilj. 6), str. 633.

⁶¹ Odluka dostupna na: [ALLEN v. THE UNITED KINGDOM](#)

mu je upozorenje kojim ga je porezna uprava obavijestila da će odluka o pokretanju kaznenog postupka ovisiti o tome hoće li dostaviti zatražene podatke. Nakon primitka upozorenja, Allen je dostavio podatke, no zbog namjernog izostavljanja dijela informacija, kasnije je kazneno odgovarao. Allen je tvrdio da je time povrijeđeno njegovo pravo na privilegij od samooptuživanja, zajamčeno EKLJP-om, budući da je bio izložen prijetnji kaznenim progonom zbog odbijanja dostave traženih podataka, a podatak koji je naknadno predao poreznoj upravi poslužio je kao temelj njegovog kaznenog progona.

ESLJP je u presudi naveo da se predmetni privilegij primarno odnosi na poštovanje volje optuženog na šutnju tijekom kaznenog postupka te da ono ne znači zabranu upotrebe mjera kojima se od pojedinaca traži davanje informacija o njihovim financijskim aktivnostima. ESLJP je dodatno naveo da zahtjev koji je porezna uprava uputila Allenu ne predstavlja povredu članka 6. EKLJP-a, čak čak i u slučaju da je nepoštivanje tog zahtjeva bilo sankcionirano. ESLJP je dodao da je obveza prijavljivanja prihoda u svrhu oporezivanja uobičajena u poreznim sustavima i nužna za njihovo uredno funkcioniranje. Uz to, ESLJP je zaključio da dano upozorenje nije predstavljalo nezakonit oblik prisile, nego tek informaciju o praksi porezne uprave da uzme u obzir suradnju poreznih obveznika prilikom odlučivanja o pokretanju kaznenog postupka te da nema dokaza da je podnositelj bio obmanut u pogledu značenja upozorenja.

Do istog je zaključka ESLJP došao u predmetu *Abas protiv Nizozemske* (br. 27943/95, 1997.).⁶² U tom je predmetu ESLJP odbacio Abasovu tvrdnju da je povrijeđeno njegovo pravo na šutnju ističući da je cilj zahtjeva porezne inspekcije za dostavom informacija bio utvrđivanje činjenica u fiskalne svrhe, a ne utvrđivanje njegove kaznene odgovornosti. Stoga je ESLJP zaključio da priroda opisanog postupka ne zahtijeva zaštitu iz članka 6. EKLJP-a jer bi takvo što u praksi značajno otežao učinkovito funkcioniranje javnointeresnih aktivnosti poreznih vlasti.

4.3. Aktualna praksa ESLJP-a i klasifikacija kaznenih optužbi

U najnovijoj odluci relevantnoj za ovu problematiku, donesenoj u listopadu 2022. u predmetu *De Lege protiv Nizozemske* (br. 58342/15, 2022.),⁶³ ESLJP je istaknuo kako će razjasniti prirodu i opseg prava na privilegij od samooptuživanja te dati smjernice za njegovu ispravnu primjenu u budućim slučajevima.

⁶² Odluka dostupna na: [ABAS v. THE NETHERLANDS](#)

⁶³ Odluka dostupna na: [DE LEGÉ v. THE NETHERLANDS](#)

U ovom je predmetu nizozemska porezna uprava od podnositelja zahtjeva zatražila da prijavi sve strane bankovne račune i da pritom dostavi kopije bankovnih izvoda. De Lege se pozvao na pravo na privilegij ističući da zatražene informacije porezna uprava ne može pribaviti bez njegove suradnje. Zatim, u okviru civilnog postupka za izdavanje privremene mjere, nadležni je sudac, pod prijetnjom novčanih kazni, naložio dostavu traženih informacija. U skladu s nalogom, De Lege je podnio bankovne izvode i sažetke portfelja povezane s njegovim računom.

Pri odlučivanju je li u ovom slučaju povrijeđeno pravo na privilegij ESLJP je utvrdio da, kada su isprave pribavljene pod prijetnjom kazne u kontekstu financijskog prava, pojedinac nema pravo na zaštitu koju nudi privilegij, ako vlasti mogu dokazati da je prisila bila usmjerena na dobivanje već postojeće isprave, koja je uz to bila relevantna za postupak i za čije su postojanje vlasti prethodno znale. Takve okolnosti treba razlikovati od situacija tzv. „lova na informacije“ (ili tzv. „*ribolovnih ekspedicija*“), u kojima vlasti pokušavaju prisiliti pojedinca da dostavi dokaze za koje samo pretpostavljaju da postoje. Sukladno navedenom stajalištu, ESLJP je u ovom predmetu utvrdio da korištenje bankovnih isprava koji su od podnositelja zahtjeva dobiveni na temelju sudskog naloga (pod prijetnjom novčane kazne) nije protivno pravu zabrane samooptuživanja jer su tražene isprave prethodno postojale i nizozemske vlasti su za njih znale. ESLJP je pritom dodao sljedeću bitnu napomenu: „*Sud je započeo s nekim sveobuhvatnim razmišljanjima o pravu na pošteno suđenje prema članku 6.1., napominjući da se slučajevi koji uključuju porezne dodatke ili porezne novčane kazne razlikuju od „**tvrde jezgre kaznenog prava**“ za potrebe Konvencije. Ako nadležna tijela mogu dokazati da je cilj prisile pribavljanje određenih već postojećih dokumenata koji su relevantni za predmetnu istragu i čijeg su postojanja tijela svjesna, tada upotreba takvih dokaza nadilazi opseg povlastice u kontekstu pitanja financijskog prava. To je drugačije nego kada policija pokušava natjerati nekoga da preda dokumente za koje su prilično sigurni da moraju postojati kao dokaz prijestupa, ali nisu 100% sigurni. Potonje Sud naziva „ribolovnim ekspedicijama“. Sud je došao do zaključka da se povlastica ne primjenjuje u ovim posebnim okolnostima*“.⁶⁴

Iz citiranog paragrafa odluke proizlazi da ESLJP stvara razliku u primjeni privilegija ovisno o tome pripada li predmet „*tvrdj jezgri*“ kaznenog prava (u kojim predmetima bi se privilegij primjenjivao u svojoj potpunosti) ili suprotno – „*periferiji*“ kaznenog prava. Taj zaključak podupiru i sljedeći dijelovi odluke, „...*pravo da osoba ne svjedoči protiv sebe može se primijeniti*

⁶⁴ Ilham Gasimov, „Prerequisites and Thresholds of Privilege Against Self-Incrimination: Tax Surcharges and Fines“, 2023., dostupno na: [Prerequisites and Thresholds of Privilege Against Self-Incrimination: Tax Surcharges and Fines - LAWELS](#)

*i u situacijama kada je pojedinac prisiljen predati određene isprave. Međutim, prilikom razvoja svoje sudske prakse u području financijskog prava koje potpada pod kaznenu sferu članka 6. stavka 1. Konvencije, Sud je ipak načinio razlike (...) “i „sud je utvrdio da se slučajevi koji se odnose na porezne kazne razlikuju od tvrde jezgre kaznenog prava u smislu Konvencije, te da stoga jamstva iz članka 6. u okviru njegovog kaznenog dijela neće nužno primjenjivati u punom obujmu“.*⁶⁵

Predmeti koji ne spadaju u „tvrdu jezgru“ kaznenog prava, odnosno predmeti koji su na „periferiji“ kaznenog prava (tj. predmeti „kaznenim slični“), su oni koji formalnopravno nisu kaznjeni, ali s kaznenim predmetima imaju bitnih sličnosti, poput, primjerice, prekšajnih, upravnih i stegovnih postupaka.⁶⁶ U takvim predmetima, procesna jamstva neće se nužno primjenjivati ili se pak neće primjenjivati u svom punom opsegu.⁶⁷ Takvo procesno jamstvo bio bi i privilegij od samooptuživanja.

Ovakav pristup razlikovanju primjene jamstava iz članka 6. EKLJP-a u skladu je s onim koje je ESLJP izrekao u postupku *AB protiv Norveške* (br. 24130/11 i 29758/11, 2016.):⁶⁸

„Nedvojbeno je da postoje ‚kaznene optužbe‘ različite težine. Štoviše, autonomno tumačenje koje su tijela Konvencije usvojila u pogledu pojma „kaznene optužbe“, primjenjujući Engel kriterije, omogućilo je postupno proširenje kaznene grane na predmete koji ne pripadaju strogo tradicionalnim kategorijama kaznenog prava, poput upravnih sankcija, disciplinskih postupaka u zatvorima, carinskog prava, prava tržišnog natjecanja, te kazni koje izriče sud nadležan za financijska pitanja. Porezne kazne razlikuju se od same srži kaznenog prava; posljedično, jamstva koja proizlaze iz kaznenog aspekta članka 6. neće se nužno primjenjivati u punom opsegu...”.

Ovakvo stajalište ESLJP-a nije izolirano, ono se može pronaći i u drugim njegovim odlukama, primjerice u predmetu *Jussila protiv Finske* (br. 73053/01, 2006., paragraf 43.)⁶⁹ i *Nodet protiv Francuske* (br. 47342/14, 2019., paragraf 42.).⁷⁰

⁶⁵ Ibid. 63.

⁶⁶ Nikša Vojvoda, „Jezgra i periferija kaznenog prava u praksi Europskog suda za ljudska prava“, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Vol. 30), str. 74.

⁶⁷ Ibid., str. 75.

⁶⁸ Odluka dostupna na: [A AND B v. NORWAY](#)

⁶⁹ Odluka dostupna na: [JUSSILA v. FINLAND](#)

⁷⁰ Odluka dostupna na: [NODET c. FRANCUSKA](#)

4.4. Zaključci iz prakse ESLJP-a

Iz opisane prakse ESLJP-a, autor ovog rada zaključuje da privilegij:

- ne štiti od zahtjeva za dostavom isprava, makar i pod prijetnjom značajne novčane kazne, u predmetima koji pripadaju „periferiji“ kaznenog prava,
- štiti od zahtjeva za dostavom isprava u predmetima „tvrde jezgre“ kaznenog prava,
- štiti u slučaju „lova na informacije“ (neovisno je li riječ o „periferiji“ ili „tvrdoj jezgri“ kaznenog prava).

Dodatno, pravna teorija skreće pozornost na to da se dokazi pribavljeni u postupcima koji pripadaju „periferiji“ kaznenog prava, u kojima je pravo na privilegij dokinuto, ne bi smjeli naknadno koristiti u postupcima koji pripadaju „tvrdoj jezgri“ kaznenog prava.⁷¹ Primjerice, ako se dokazi koji su prethodno prikupljeni u upravnom, građanskom ili radnom postupku naknadno koriste u kaznenom postupku protiv pojedinca, takva upotreba može predstavljati povredu prava na privilegij. Ovakvo stajalište ima jasnu logiku i praktičnu svrhu – sprječava zlouporabu prava od strane vlasti, jer bez ovakve zaštite, vlasti bi mogle zaobići pravo protiv samooptuživanja tako da osobu prisile na davanje informacija u jednom postupku, a zatim te iste informacije koriste kao dokaz u kaznenom postupku.^{72, 73}

Primjer iz sudske prakse koji dobro ilustrira ovu problematiku je spomenuti slučaj *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*. U tom je predmetu upravno tijelo (Ministarstvo trgovine) pokrenulo istragu zbog sumnje na počinjenje nezakonitih radnji tijekom statusnih promjena trgovačkog društva. Budući da je prema zakonu bila obvezna odgovarati na pitanja upravnog tijela, stranci u postupku je prijetila novčana kazna ili kazna zatvora u slučaju odbijanja suradnje. Transkripti usmenih iskaza dobivenih u upravnom postupku kasnije su iskorišteni u kaznenom postupku kao dokaz protiv nje. ESLJP je zaključio da je takvo postupanje predstavljalo povredu prava protiv samooptuživanja jer je optuženik bio prisiljen dati izjave u jednom postupku, a koje su kasnije korištene za njegovo inkriminiranje u kaznenom postupku.⁷⁴ ESLJP je u predmetnom slučaju istaknuo da, iako osoba pruži dokaze pod prijetnjom neke sankcije, i dalje zadržava pravo pozvati se na privilegij u kasnijoj fazi kada se ti dokazi upotrijebe u kaznenom postupku protiv nje.⁷⁵

⁷¹ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 228.

⁷² Escobar Veas, op. cit. (bilj. 8), str. 878.

⁷³ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 226.

⁷⁴ Berger, op. cit. (bilj. 48), str. 360.

⁷⁵ Odluka dostupna na: [SAUNDERS v. THE UNITED KINGDOM](#)

Slično i u Belgiji – privilegij obično dolazi do izražaja kad je dokaz pribavljen pod prisilom ili prijetnom (npr. novčanom sankcijom) izvan kaznenog postupka, ali se kasnije takav dokaz pokušava upotrijebiti u okviru kaznenog postupka (dakle kada su samooptužujuće izjave dane na temelju obveze suradnje tijekom upravne istrage, a kasnije korištene kao dokaz u kaznenom suđenju). Belgijski su sudovi zaključili da ako nije dopušteno prisiliti osumnjičenika u kaznenom predmetu da da izjavu kojom bi se samooptužio, takva se izjava ne može pribaviti ni neizravno putem upravnog tijela.⁷⁶

⁷⁶ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2),., str. 71.

5. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U PRAVU EUROPSKE UNIJE

Pravo Europske unije i praksa Suda EU-a pružaju komplementarnu perspektivu koja je od posebne važnosti za razumijevanje dosega i granica privilegija od samooptuživanja. Komplementarnost proizlazi iz dvaju razloga. Prvo, razina zaštite koju nudi privilegij u pravu EU mora biti najmanje jednaka onoj koju nudi EKLJP. Drugo, Sud EU-a je u svojoj praksi razvio samostalna tumačenja dosega privilegija od samooptuživanja u postupcima protiv pravnih osoba, pritom uzimajući u obzir i standarde utvrđene EKLJP-om te praksu ESLJP-a. Kako takva tumačenja mogu poslužiti kao interpretativni vodič pri odgovoru na istraživačko pitanje o tome na koji način privilegij od samooptuživanja valja primjenjivati u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba, u sljedeća će dva poglavlja rada biti analizirani pravni izvori EU-a i relevantna stajališta Suda EU-a.

5.1. Pravni izvori

U pravu EU-a privilegij je uređen „Poveljom Europske unije o temeljnim pravima“ (dalje: Povelja). Čl. 52. st 3. Povelje uspostavlja vezu između Povelje i EKLJP propisujući da *„u onoj mjeri u kojoj Povelja sadrži prava koja odgovaraju pravima zajamčenima Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, značenje i opseg primjene tih prava jednaki su onima iz spomenute Konvencije, pri čemu ova odredba ne sprječava pravo Unije da pruži širu zaštitu.“*

Članak 6. EKLJP-a koji jamči pravo na pravično suđenje odgovara čl. 47. st. 2. i čl. 48. st. 2. Povelje koja propisuju da *„svatko ima pravo da zakonom prethodno ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj“* i da je *„zajamčeno poštovanje prava na obranu svakog optuženika“*.

Slijedom citiranih odredbi, opseg privilegija od samooptuživanja, kao sastavni dio prava na pravično suđenje, u pravu EU mora biti najmanje jednak opsegu privilegija koje jamče EKLJP i praksa ESLJP-a. To posljedično znači da institucije EU u svojoj praksi moraju uskladiti svoj pristup s praksom ESLJP-a te ne smiju pružati manju razinu zaštite.

Osim u Povelji, privilegij od samooptuživanja sadržan je i u „Direktivi (EU) 2016/343 o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku“ (u daljnjem tekstu: Direktiva 2016/343), koja ima za svrhu jačanje prava na pravično suđenje u kaznenim postupcima. Privilegij je u Direktivi 2016/343 uređen člankom 7. kojim se propisuje da se osumnjičenici imaju pravo braniti šutnjom (stavak 1.) i da imaju pravo

samog sebe ne izložiti kaznenom progonu (stavak 2.), a što ne sprječava prikupljanje dokaza koji se zakonski mogu dobiti uporabom prisile i koji postoje neovisno o njihovoj volji (stavak 3.). Navedeni su stavci dodatno pojašnjeni uvodnim izjavama 25. i 29. U skladu s prvom uvodnom izjavom, osumnjičenik ili optuženik ne bi trebao biti prisiljen dati izjavu ili odgovore na pitanja, dostavljati dokaze ili dokumente ili informacije koje bi ga izložile samoinkriminaciji. Direktiva je, dakle, izrijekom navela dokumente kao dokaze koji uživaju zaštitu privilegija. Međutim, uvodna izjava 29. ograničava doseg privilegija u tom pogledu. Naime, u toj se uvodnoj izjavi tumači pojam dokaza koji postoje neovisno od volje osumnjičenika ili optuženika (a koji nisu obuhvaćeni zaštitom privilegija) te se kao primjer navode uzorci daha, krvi urina, tkiva za svrhe DNA analize (kao i u predmet *Saunders*), ali i **materijal u odnosu na koji postoji pravna obveza zadržavanja i dostavljanja na zahtjev.**

Stoga, sukladno navedenom, ako postoji pravna obveza da se određeni dokument izradi, na takve se dokumente okrivljenik pri odgovoru na zahtjev suda ili državnog odvjetništva ne bi mogao pozvati na privilegij i time odbiti njegovu dostavu.

Je li se takvom odredbom Direktive 2016/343 kojom se ograničava opseg privilegija otišlo ispod razine zaštite zajamčenom EKLJP-om i praksom ESLJP-a (a što bi bilo suprotno citiranom čl. 52. st. 3. Povelje)? U potrazi za odgovorom važno je istaknuti da je zakonodavac EU-a uzeo u obzir EKLJP i praksu ESLJP-a s obzirom na to da:

- u uvodnoj izjavi 48. ističe da se Direktivom utvrđuju tek minimalna pravila te da razina zaštite (koju pružaju države članice) nikad ne bi smjela pasti ispod razine standarda predviđenih EKLJP-om kako ih tumači ESLJP;
- u uvodnoj izjavi 27. navodi da bi pri utvrđivanju je li došlo do kršenja prava osobe da samu sebe ne izloži kaznenom progonu trebalo uzeti u obzir kako ESLJP tumači pravo na pošteno suđenje zajamčenog EKLJP-om;
- u uvodnoj izjavi 47. navodi da se Direktivom podržavaju temeljena prava koja su priznata EKLJP-om što uključuje pravo na pošteno suđenje.

Da se privilegij u praksi ESLJP-a doista ne odnosi na materijale čija izrada i dostava proizlaze iz zakonske obveze, pa da time zakonodavac EU nije pružio manju razinu zaštite od one koje okrivljenici uživaju temeljem EKLJP-a, može se isčitati iz odluke iz spomenutog predmeta *O'Halloran*. U toj je odluci ESLJP naglasio da su podnositelji zahtjeva, prihvatanjem statusa vlasnika vozila, ujedno pristali na zakonski režim koji uređuje upravljanje motornim vozilima, a koji uključuje i obvezu dostave identifikacijskih podataka na zahtjev. Budući da je bila riječ

o zakonskoj obvezi, na koju su uostalom dobrovoljno pristali, podnositeljima zahtjeva nije bilo dopušteno pozvati se na privilegij od samooptuživanja kako bi izbjegli dostavu traženih podataka.

Iako se Direktiva 2016/343 ne primjenjuje na pravne osobe, normativno rješenje koje ona donosi u pogledu odnosa privilegija i dokumenata pruža smjerokaz za njegovo razumijevanje i u postupcima protiv pravnih osoba. Prethodno iz razloga jer bi bilo teško opravdati stajalište prema kojem bi privilegij u postupcima protiv pravnih osoba imao širi doseg od onoga koji uživaju fizičke osobe. Dodatno, da je riječ o stajalištu koje valja prihvatiti u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba potvrđuju poredbenopravni pravni sustavi obrađeni u nastavku rada.

5.2. Praksa Suda EU

Sud EU-a kroz svoju je praksu razjašnjavao doseg privilegija od samooptuživanja u postupcima protiv pravnih osoba. Prvi je put pravo na šutnju izrijekom potvrdio u presudi *Orkem protiv Europske komisije* (predmet broj 374/87) iz 1989. godine. U tom je postupku tužitelj isticao da su mu bila povrijeđena prava obrane jer je Europska komisija zahtijevala od njega da iskazuje protiv sebe u istrazi o postojanju sporazuma zabranjenih pravilima tržišnog natjecanja. U svojoj je odluci Sud EU-a istaknuo da se pravnim sustavima država članica priznaje pravo na neinkriminaciju samo optuženicima u kaznenim postupcima, čime se isključuje mogućnost da se to pravo smatra zajedničkim načelom pravnih tradicija država članica kada su u pitanju pravne osobe. Nadalje, Sud EU-a utvrdio je kako se ni iz teksta EKLJP-a niti iz prakse ESLJP-a ne može izvesti zaključak o postojanju prava pravnih osoba da ne svjedoče protiv sebe u postupcima koji se odnose na zaštitu tržišnog natjecanja. No, iako je utvrdio da se pravo na šutnju ne primjenjuje u upravnim postupcima iz područja tržišnog natjecanja, Sud EU je naznačio da ne može prisiljavati „*poduzetnike da joj (Europskoj komisiji) pruže odgovore koji bi mogli predstavljati priznanje o postojanju povrede*”. Dakle, Sud EU potvrdio je obvezu suradnje u istragama Europske komisije (što uključuje pružanje svih relevantnih informacija i dostavu dokumenata koji mogu poslužiti u postupku utvrđivanja povrede pravila tržišnog natjecanja), ali je i potvrdio postojanje (uskog) prava na šutnju, ograničenog isključivo na pitanja čiji bi odgovori izravno doveli do priznanja odgovornosti, odnosno samooptuživanja. Takvo stajalište odraz je zabrinutosti Suda EU da bi prihvaćanje šireg opsega prava na privilegij od samooptuživanja moglo predstavljati prepreku učinkovitom provođenju prava tržišnog natjecanja. Fokus na učinkovitost provedbe stoga je doveo do uskog tumačenja tog privilegija,

koje ne obuhvaća samoinkrimirajuće dokumente koji se nalaze u posjedu poduzetnika pod istragom, i koje je, kad je riječ o svjedočenju, ograničeno na priznanja krivnje.⁷⁷ Pitanja na koja bi odgovori doveli do priznanja odgovornosti, a u odnosu na koja se poduzetnik može pozvati na privilegij, obuhvaćala bi, primjerice: pitanje je li sudjelovao na sastanku za koji je očito da Europska komisija smatra da je imao protutržišnu svrhu, pitanje usmjereno na razjašnjenje cilja i svrhe sastanka koji je predmet istrage (a na kojem je poduzetnik sudjelovao), pitanja koja su po svojoj prirodi kapciozna i dvosmislena.⁷⁸

Valja napomenuti kako u pravu tržišnog natjecanja EU, poduzetnici mogu ovlastiti bilo koju osobu da u ime poduzetnika daje izjave, odnosno da bude njen zastupnik („legal representative“). Samo se zastupnici poduzetnika mogu pozvati na opisano pravo na šutnju kako bi izbjegli inkriminaciju samog poduzetnika (što znači da se ostali zaposlenici poduzetnika, ukoliko nisu formalno imenovani zastupnicima, ne mogu koristiti tim pravom u postupcima koji se vode protiv poduzetnika).⁷⁹

Ovakvo stajalište Suda EU-a u potpunosti je usklađeno s praksom ESLJP-a. Kao što je prethodno objašnjeno, u postupcima koji spadaju u tzv. „periferiju“ kaznenog prava jamstva iz čl. 6. EKLJP-a, a analogno i iz čl. 47. i 48. Povelje, ne primjenjuju se ili se primjenjuju u ograničenom opsegu. Budući da postupci u području prava tržišnog natjecanja ulaze upravo u tu „periferiju“ (što je ESLJP izrijeком potvrdio u predmetu *AB protiv Norveške*, naglasivši da se pravo tržišnog natjecanja razlikuje od „tvrde jezgre“ kaznenog prava) stajalište Suda EU o ograničenom doseg priviligija od samoopuživanja dosljedno je usklađeno s praksom ESLJP-a te stoga ne predstavlja nikakvo odstupanje od njegovih standarda.

Međutim, pravna teorija ostavlja otvorena vrata mogućnosti (čak i očekuje takve ishode i u postupcima iz područja tržišnog natjecanja) da bi se, ako se kao odlučujući kriterij uzme pravna priroda i težina sankcije, i pravnim osobama trebalo priznati pravo na privilegij u onoj mjeri u kojoj se priznaje fizičkim osobama sukladno EKLJP-u.⁸⁰ Prethodno i iz razloga jer je Sud EU u recentnoj odluci u predmetu *Delta Stroy* (C-203/21, 2022.⁸¹) jasno naveo da se prava obrane

⁷⁷ Paolo Fernandes, Daniele Gallo, Alessandro Nato, „Stocktaking on the principle of nemo tenetur in the case law of the ECtHR and CJEU“, Eurojus (Vol. 2.) 2024., str. 420.

⁷⁸ Luis Ortiz Blanco, „European Community Competition Procedure“, Oxford University Press, 2006., str. 376.

⁷⁹ Pieter Van Cleynenbreugel, „The right to avoid self-incrimination: yet another elephant in the automated competition law enforcement room?“, str. 7, dostupno na: 12.-WP-VanCleynenbreugel.pdf

⁸⁰ Fernandes, op. cit. (bilj. 77), str. 426.

⁸¹ Odluka Suda EU-a u predmetu br. C-203/21, od 10. studenoga 2022., dostupno na: [CURIA - List of results](#)

zajamčena Poveljom trebaju priznati i pravnim osobama koje sudjeluju u postupcima koji imaju kazneni karakter.

6. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U KONTEKSTU DIGITALNIH DOKAZA

Prije obrade nacionalnog prava o predmetnoj tematici, a s obzirom na snažan razvoj digitalne industrije i sve veće korištenje digitalnih sustava i uređaja, ovo poglavlje rada posvećeno je analizi postojećih poredbenopravnih rješenja koja su već bila suočena s pitanjem odnosa privilegija i digitalnih dokaza. Tako je, primjerice, nizozemska sudska praksa već bila primorana ponuditi rješenja i u takvim slučajevima. Prema nizozemskim sudovima, privilegij se primjenjuje na sve informacije koje postoje ovisno o volji okrivljenika, što uključuje i otkrivanje lozinke nužne za pokretanje električnog uređaja. Suprotno tomu, deblokiranje pametnih telefona otiskom prsta nije obuhvaćeno zaštitom koju pruža privilegij. Naime, nizozemski je Vrhovni sud presudio da se obvezivanjem okrivljenika na davanje biometrijskih podataka za deblokiranje uređaja ne povrijeđuju kriteriji koji su utvrđeni u praksi ESLJP-a, a kako je to određeno u *Saunders* predmetu, jer takav materijal postoji neovisno o volji okrivljenika. Usto, nisu povrijeđeni ni kriteriji iz predmeta *Jalloh* jer se korištenje prisile stavljanjem okrivljenikova prsta na telefon smatra tek ograničenim utjecajem na tjelesni integritet.⁸²

Nadalje, enkripcija, kao proces pretvaranja (pomoću algoritama ili ključeva) razumljivih podataka u nerazumljiv oblik (pri čemu samo osoba koja ima odgovarajući ključ može podatke dešifrirati ili vratiti u izvorno razumljiv oblik) radi zaštite podatka od neovlaštenog pristupa ima svoju legitimnu svrhu, primjerice u svrhu funkcioniranja elektroničke trgovine.⁸³ U takvim slučajevima, postavlja se pitanje može li se osoba pozvati na privilegij pri odgovoru na zahtjev za dekriptiranjem. ESLJP se, zasad, u svojoj praksi nije susreo s tim pitanjem. U Ujedinjenom Kraljevstvu, uz odobrenje suda, može se zatražiti da se zaštićene (enkriptirane) informacije otkriju u razumljivom obliku. Takav zahtjev može se uputiti osobi za koju se vjeruje da ima ključ nužan za pristup zatraženoj zaštićenoj informaciji, no pri tome nekoliko uvjeta mora biti ispunjeno. Prvo, zahtjev za otkivanjem zaštićene informacije mora biti nužan radi zaštite nacionalne sigurnosti, sprječavanja ili otkrivanja kaznenog djela, ili je otkrivanje nužno kako bi se osiguralo pravilno i zakonito izvršavanje ovlasti javnog tijela. Potom, zahtjev mora biti

⁸² Peggy ter Vrugt, „A pragmatic attitude: the right to silence in the Netherlands”, *New Journal of European Criminal Law* 2021 (Vol. 12), str. 394.

⁸³ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 136.

razmjeran cilju koji se želi postići. Na kraju, ne bi smjela postojati razumna alternativna opcija za dobivanje pristupa informacijama, osim putem predmetnog zahtjeva. Neudovoljavanje zahtjevu kažnjivo je novčanom kaznom i/ili kaznom zatvora do dvije godine, odnosno pet godina ako je u pitanju nacionalna sigurnost (pri tome se može postaviti pitanje efikasnosti takvih sankcija jer bi pojedinac u slučaju optužbe za neko teže kazneno djelo, primjerice za terorizam, radije pristao na sankciju zbog nepoštivanja zahtjeva nego otkrio zaštićene informacije i izložio se težoj kazni predviđenoj za djelo terorizma). Kao što je rečeno, pred ESLJP-om se nije pojavilo pitanje odnosa privilegija i zaštićenih informacija pa je teorija pokušala ponuditi odgovore bi li ovako zamišljeno britansko rješenje bilo u skladu s već utvrđenim *Jalloh* testom, odnosno testom „*same biti*” prava. Dakle, uskrata prava na privilegij u slučaju opisanog zahtjeva za dekriptiranjem zaštićenih informacija trebala bi proći tri kriterija spomenutog testa. Prvi kriterij, ograničenost stupanja prisile upotrebljen radi dobivanja dokaza, je upitno zadovoljen zbog predviđene kazne zatvora u trajanju od dvije i pet godina. Drugi kriterij, postojanje zaštitnih mjera, bi vjerojatnije bio zadovoljen jer rješenje nudi niz takvih mjera: prisutnost sudske kontrole, nepostojanje alternativnog načina da se dođe do informacije te izrijekom predviđeni slučajevi kada se nalog (zahtjev) može izdati (npr. sprječavanje počinjenja kaznenog djela). Eventualno bi se moglo tvrditi da su neki od predviđenih slučajeva preširoko određeni (primjerice svrha sprječavanja počinjenja kaznenog djela nije ograničena samo na najteža kaznena djela). Ispunjenje trećeg kriterija iz *Jalloh* testa, načina na koji se prisilno pribavljeni dokazi koriste, ovisit će i o ostalim prikupljenim dokazima. Naime, ako postoje drugi uvjerljivi dokazi koji podupiru krivnju osobe koja je bila dužna predati lozinku ili ključ, smanjuje se vjerojatnost da je došlo do povrede privilegija.⁸⁴ Budući da kriteriji *Jalloh* testa, kako je opisano u prethodnim poglavljima, moraju biti kumulativno ispunjeni, zbog visokog stupnja prisile predviđenog za nepoštivanje zahtjeva nije izvjesno da bi ovaj prvi kriterij bio zadovoljen, što dovodi u pitanje usklađenost britanskog rješenja s ESLJP standardima.

U belgijskom zakonodavstvu predviđena je mogućnost da istražni sudac naloži bilo kojoj osobi, uključujući okrivljeniku, za koju pretpostavlja da posjeduje specifično znanje o određenom IT sustavu, da omogući pristup podacima iz tog sustava. U takvom slučaju, osoba je obvezna pružiti informacije o načinu pristupa sustavu, na primjer - lozinke ili tehničke upute. Nadalje, istražni sudac može naložiti drugim osobama, izuzev okrivljeniku, da upravljaju tim IT

⁸⁴ Ibid., str. 139.

sustavom, pretražuju podatke kako bi identificirali relevantne te ih učinili razumljivima. Belgijski zakonodavac smatra da samo omogućavanje pristupa podacima predstavlja tek pripremni rad, za razliku od zahtjeva za upravljanjem ili pretraživanjem tih podataka, čime bi zakonsko rješenje bilo u skladu sa zahtjevima koji se nameću pravom na privilegij. Ovakvo rješenje (kojim se od okrivljenika može zahtijevati da da informacije o pristupu sustavu) pokušalo se opravdati argumentima da vlast mora samostalno locirati IT sustav bez prisile nad okrivljenikom pri čemu mora dokazati izvan svake sumnje da pojedinac zaista zna lozinku. Nadalje, prema tim argumentima, privilegij je namijenjen sprječavanju davanja netočnih i nepouzdanih iskaza pod prisilom, a da u ovakvim slučajevima ne postoji takav rizik od nepouzdanih dokaza, budući da lozinka postoji neovisno o volji okrivljenika. No, ovo zakonsko rješenje nije izbjeglo kritike pravne teorije. Teoretičari zamjeraju to što se prisilom zapravo ne traži samo lozinka, već cijeli skup podataka koji je zaštićen tom lozinkom (naime, lozinka, kao skup brojeva, slova i znakova, sama po sebi nije inkriminatorska). Dodatno, u ovakvim slučajevima u kojim se traži predaja lozinke ne bi se smjelo pozvati na argumente iz opisane *Saunders* odluke, jer lozinka nije kao DNA, uzorak krvi i sličan materijal neovisan od volje okrivljenika, već je u ovakvim slučajevima pojedinac obavezan upotrijebiti svoj razum kako bi otkrio zahtjevanu lozinku čime prestaje biti pasivan subjekt.⁸⁵

Teorijske se rasprave u pravilu zaključuju iščekivanjem prve odluke ESLJP-a u pogledu odnosa privilegija i digitalnih dokaza.

⁸⁵ Ibid., str. 143.

7. PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA U HRVATSKOM PRAVU I PRAKSI

Privilegij od samooptuživanja u Zakonu o kaznenom postupku⁸⁶ (dalje u tekstu: ZKP) sadržan je u člancima 7. i 64. kojima se uređuju prava okrivljenika. U skladu s navedenim člancima, okrivljenik ima pravo iznijeti ili ne iznijeti svoju obranu, odbiti odgovoriti na postavljeno pitanje ili braniti se šutnjom te ne izložiti sam sebe kaznenom progonu. Konkretno, to znači da okrivljenik svojim pasivnim držanjem može spriječiti nastanak dokaza koji bi proizišli iz dokazne radnje njegova ispitivanja i privremenog oduzimanja predmeta (okrivljenik se ne može kazniti predviđenom novčanom kaznom u slučaju da odbije udovoljiti zahtjevu za predajom zatraženog predmeta poput isprave⁸⁷). Dokaz pribavljen povredom navedenog prava obrane doveo bi do njegove nezakonitosti. Dodatno, člancima 108.a, 208.a i 239. ZKP-a propisuje se obveza da se osumnjičeniku u pouci o pravima, kao i u pozivu na ispitivanje, izričito navede mogućnost korištenja privilegija od samooptuživanja.

Slično kao i u ZKP-u i u Prekršajnom zakonu⁸⁸ u članku 85. (koji normira prava obrane) navodi se da okrivljenik nije dužan iznijeti svoju obranu niti odgovarati na pitanja.

U skladu sa ZKP-om, korištenje prava na privilegij ne smije se upotrijebiti protiv okrivljenika te se ne smije smatrati dokazom da je počinio kazneno djelo. U tom smislu, zanimljiva je presuda Vrhovnog suda RH od 14. studenoga 2018. prema kojoj se optuženiku koji se izjasnio da se ne smatra krivim za kazneno djelo koje mu se stavlja na teret, okolnost da nije izrazio žaljenje ne može ocijeniti kao otegotna jer bi to bilo suprotno njegovu pravu na privilegij: „[O]ptuženiku se nije moglo kao otegotno cijeliti što nije izrazio žaljenje i spremnost da nadoknadi prouzročenu štetu s obzirom da se optuženik izjasnio kako se ne smatra krivim, a u skladu s privilegijem od samooptuživanja optuženik zbog takvog izjašnjenja ne smije trpjeti nikakve štetne posljedice, pa tako niti da mu se neizraženo žaljenje i nespremnost da naknadi štetu, a sve ovo jer smatra da nije kriv, cijeni kao otegotno.”⁸⁹

Hrvatska je sudska praksa u još nekoliko odluka dala tumačenja koja doprinose shvaćanju ovog instituta.

⁸⁶ NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24, 72/25

⁸⁷ Krapac, op. cit. (bilj. 25), str. 328.

⁸⁸ NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18, 114/22

⁸⁹ Presuda Vrhovnog suda RH od 14. studenoga 2018., poslovni broj: Kž 265/2018 ([1 Kž-265/2018-4, VSRH](#))

Prema presudi Vrhovnog suda od 24. veljače 2024. povrijedilo bi se pravo na privilegij u slučaju provođenja posebnih dokaznih radnji prema osumnjičeniku koji je upoznat sa svojim statusom osumnjičenika, ako su radnje bile provedene kako bi se utvrdio supočinitelj kaznenog djela: „*[O]dređivanje posebnih dokaznih radnji prema osobi koja je već otkrivena i upoznata sa svojim statusom osumnjičenika i pravima koja joj pripadaju, u svrhu utvrđivanja supočinitelja u tom istom kaznenom djelu je u suprotnosti sa zabranom samooptuživanja. Naime, označi li u tom slučaju ovdje optuženik tko ga je potaknuo na počinjenje kaznenog djela ili tko mu je u tome pomagao ipso facto potvrdit će da je upravo on i počinitelj kaznenog djela koje mu se stavlja na teret. Stoga je ocjena drugostupanjskog suda da određivanje posebnih dokaznih radnji prema optuženiku (ili osumnjičeniku koji je s time svojim statusom upoznat) u cilju utvrđivanja supočinitelja kaznenog djela za koje postoji osnovana sumnja da ga je ta osoba počinila nije u skladu s odredbama ZKP/08*”.⁹⁰

U presudi od 3. lipnja 2009., Vrhovni se sud dotaknuo odnosa privilegija i psihijatrijskog vještačenja te indirektno sugerirao da bi se pozivanjem na privilegij moglo odbiti sudjelovanje u spomenutoj vrsti vještačenja: „*Žalitelj dalje prigovara tome što se prvostupanjski sud u obrazloženju presude poziva na okolnost da je ovaj okrivljenik rekao vještakinji da je heroin konzumirao u ljeto prije inkriminiranog događaja te da sud ne smije i ne može kao dokazni materijal koristiti nešto što je okrivljenik rekao vještakinji: Takav prigovor nije osnovan jer je ovdje riječ o anamnestičkim podacima koje je optuženi D. J. dao dragovoljno nakon što je upoznat s postupkom vještačenja i činjenicom da se isto provodi po nalogu suda. Naime, u situaciji kada se okrivljenik u postupku ne koristi svojim pravom iz članka 4. stavak 3. ZKP-a (da nije dužan iznijeti svoju obranu niti odgovarati na pitanja, tzv. pravo na šutnju), ZKP ne zabranjuje korištenje anamnestičkih podataka kod izrade nalaza i mišljenja psihijatrijskog vještačenja*”.⁹¹

Odlukom Ustavnog suda od 14. studenoga 2023. odbaćena je ustavna tužba bivše gradonačelnice Siska zbog navodne povrede privilegija od samooptuživanja. U ovom slučaju, temeljem rješenja suca istrage, podnositeljica ustavne tužbe je kao odgovorna osoba Grada Siska kažnjena novčanom kaznom od deset tisuća kuna jer nije udovoljila zahtjevu USKOK-a za dostavom određene službene dokumentacije Grada Siska, nego je dostavu uvjetovala iznošenjem podataka o tome protiv koga se vode izvidi te za koja kaznena djela (podnositeljica

⁹⁰ Presuda Vrhovnog suda RH od 24. veljače 2024., poslovni broj: Kž-377/2023 ([I Kž-377/2023-7, VKSRH](#))

⁹¹ Presuda Vrhovnog suda RH od 3. lipnja 2009., poslovni broj: Kž-1187/2008 ([VSRH I Kž 1187/2008-8](#) | [IUS-INFO](#))

ustavne tužbe u datom trenutku nije imala podatak odnose li se izvidi na nju kao na moguću osumnjičenicu) pozivajući se na, između ostalog, pravo na privilegij od samooptuživanja.

Ustavni je sud zaključio da je sudac istrage pravilno odlučio o izricanju novčane kazne u skladu sa ZKP-om, odnosno da je ispravno naveo da je postupanje tijekom izvida tajno zbog čega USKOK nije obavezan precizirati svoj zahtjev na način na koji je to tražila podnositeljica ustavne tužbe. Drugim riječima, u ovom slučaju ispunjenje USKOK-ova zahtjeva za dostavu dokumentacije bilo je neosnovano uvjetovano traženjem tajnih podataka. Usto, Ustavni se sud pozvao na stajališta ESLJP-a izražena u spomenutom predmetu *De Lege*.⁹²

Kao komentar ove odluke, autor ovog rada ističe kako (komparativna) pravna teorija u ovakvim slučajevima naglašava važnim da, kada je zahtjev za dostavu informacijama upućen službeniku kao fizičkoj osobi ili pravnoj osobi kao takvoj, moraju postojati jasne naznake o statusu te osobe.⁹³ Nadalje, pozivanje Ustavnog suda na predmet *De Lege* kako bi opravdao uskratu prava na privilegij čini se neosnovanim, s obzirom na to da predmet *De Lege* pripada „periferiji” kaznenog prava, dok je u ovom slučaju bila riječ o predmetu koji bi spadao u „tvrdu jezgru” kaznenog prava.

⁹² Rješenje Ustavnog suda RH od 14. studenoga 2023., poslovni broj: U-III/4575/2021., odluka dostupna na: [U-III/4575/2021 | IUS-INFO](#)

⁹³ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 191.

8. O KAZNENOPRAVNOJ ODGOVORNOSTI PRAVNIH OSOBA U HRVATSKOM ZAKONODAVSTVU

Temeljni izvor koji u Republici Hrvatskoj uređuje kaznenu odgovornost pravnih osoba jest Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela⁹⁴ (dalje u tekstu: ZOPOKD).

Riječ je o kratkom zakonu zbog predviđene supsidijarne primjene odredaba Kaznenog zakona i ZKP-a.⁹⁵ Spomenuti je zakon stupio na snagu 2003., kao odgovor na shvaćanje da kazneno djelo pojedinca počinjeno u interesu pravne osobe nije isključivo izraz njegove volje, nego i rezultat duhovnog ozračja (ili kulture korporacije) koji je prisutan u dotičnoj pravnoj osobi. Naime, među zaposlenicima pravne osobe nerijetko dolazi do uvjerenja da je počinjenje kaznenog djela manje zlo ako služi ostvarenju cilja te pravne osobe (osobito u slučajevima kad pravna osoba podmiri novčanu kaznu izrečenu pojedincu). Takav grupni duh, prema kojem je bolje biti lojalan poslodavcu nego državi, slabi otpor zaposlenika pravne osobe prema kršenju propisa, odnosno povećava njihovu spremnost da počine kazneno djelo koje inače, izvan okvira svog radnog odnosa, ne bi počinili. U nastojanju da se suzbije takva povećana kriminalna nastrojenost bilo je potrebno pored počinitelja kazniti i pravnu osobu, a kako bi se takvom kaznom povisila razina svijesti ostalih zaposlenika o štetnosti kriminalnog ponašanja. Dodatno, kažnjavanjem samo pojedinca ne zadovoljavaju se očekivanja javnosti, jer ona svoju osudu ne upućuje toliko prema konkretnom pojedincu (odgovornoj osobi) koliko pravnoj osobi kao takvoj, čiji menadžment (stvarni centar moći koji omogućuje kriminalno ponašanje) javnost percipira i izjednačava s tom pravnom osobom.⁹⁶

Na temelju članka 3. ZOPOKD-a, pravna osoba kaznit će se za kazneno djelo odgovorne osobe ako se njime povređuje neka dužnost pravne osobe (primjerice da zaštiti okoliš) ili je njime pravna osoba ostvarila ili trebala ostvariti korist (primjerice kod kaznenog djela prijevare u gospodarskom poslovanju koje odgovorna osoba čini kako bi ostvarila imovinsku korist za pravnu osobu). Odgovorna osoba je ona osoba koja vodi poslove pravne osobe ili kojoj je na bilo kojoj razini povjereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe (članak 4.). Odgovorna osoba može biti bilo koja osoba ovlaštena da zastupa pravnu osobu, neovisno proizlazi li ta ovlast iz zakona, statuta, odluke organa, povjeravanja određenih poslova itd.

⁹⁴ NN 151/03, 110/07, 45/11, 1432/12, 114/22, 114/23

⁹⁵ Petar Novoselec, „Odgovornost pravnih osoba za kaznena djela – značajna novost u hrvatskom pravnom sustavu”, *Pravo u gospodarstvu* (41), 2002., str. 105.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 107.

Člankom 5. ZOPOKD-a propisuje se da se odgovornost pravne osobe temelji (izvodi iz) na krivnji odgovorne osobe. Takvo rješenje je jedino moguće obzirom da sastojci krivnje (ubrojivost, namjera ili nehaj, svijest o protupravnosti) mogu postojati i mogu se dokazivati samo fizičkoj osobi. Posljedično to znači da u slučajevima postojanja, primjerice, zablude kod odgovorne osobe (osobito kod složenih gospodarskih kaznenih djela), takva činjenica odrazit će se i na odgovornost pravne osobe, bilo da će je u cijelosti isključivati (npr. neotklonjiva zabluda o biću djela), bilo da će je se ublažiti (npr. u slučaju otklonjive zabule o biću djela koja dopušta kažnjavanje za nehaj).⁹⁷

U pogledu procesnih odredbi, kao što je rečeno, ZOPOKD zbog supsijedijarne primjene ZKP-a sadrži samo one procesne odredbe koje se odnose na specifičnost postupka protiv pravnih osoba.

Tako je posebna pozornost u ZOPOKD-u posvećena pitanju predstavnika okrivljene pravne osobe. S obzirom da pravna osoba kao takva ne može stvarno sudjelovati u postupku, potrebno je bilo uvesti procesnog subjekta (*personifikaciju pravne osobe*)⁹⁸ koji će predstavljati okrivljenu pravnu osobu (sudjelovati za nju) pri čemu takav subjekt ima pravo poduzimati sve one radnje koje i inače može poduzeti okrivljenik, primjerice očitovati se o krivnji, iznositi dokazne prijedloge, ali i služiti se pravom na šutnju.

ZOPOKD-om se ne traži da predstavnik ima pravnu naobrazbu, već je dovoljno da je poslovno sposoban i da zna hrvatski jezik. U skladu s člancima 27. i 28., predstavnika određuje pravna osoba (organ pravne osobe ili osobe koje zastupaju pravnu osobu temeljem zakona, odluke organa, statuta, društvenog ugovora ili odluke organa), odnosno predsjednik suda ako pravna osoba propusti to učiniti. Pri tome, predstavnik pravne osobe ne može biti osoba koja je pozvana kao svjedok, osoba protiv koje se vodi kazneni postupak zbog istog kaznenog djela, niti branitelj pravne osobe.

⁹⁷ Ibid., str. 117.

⁹⁸ Ibid., str. 129.

9. PRAVNE OSOBE I PRIVILEGIJ OD SAMOOPTUŽIVANJA

U pravnoj teoriji postoje polarizirana stajališta u odnosu na pitanje treba li pravnim osobama omogućiti pravo na privilegij. S jedne strane, zastupa se stav da pravne osobe ne bi trebale imati korist od prava koje je izvorno stvoreno radi zaštite onih koji „žive i dišu”.⁹⁹ S druge strane, postoji shvaćanje da, ako priznamo mogućnost pripisivanja odgovornosti pravnoj osobi na temelju krivnje fizičke osobe, tada je dosljedno i logično prihvatiti i da pravna osoba može imati vlastitu volju, nad kojom je moguće izvršiti prisilu, te da bi joj stoga trebalo omogućiti pravo da se pozove na privilegij.¹⁰⁰

9.1. Hrvatsko zakonodavstvo

Što se tiče hrvatskog zakonodavstva, ZOPOKD-om se propisuje da predstavnik okrivljene pravne osobe ima pravo poduzimati sve radnje koje su inače dostupne okrivljeniku, što uključuje i mogućnost korištenja privilegija. Sve druge osobe mogu biti ispitane kao svjedoci te se ne mogu pozvati na predmetno pravo kako bi zaštitile okrivljenu pravnu osobu.

Međutim, kako okrivljena pravna osoba za predstavnika ne može odabrati onu osobu koja je pozvana kao svjedok, to će praktično značiti da će sve fizičke osobe unutar pravne osobe biti dužne svjedočiti ako ih državno tijelo odluči ispitati kao svjedoke. Kako prema takvom zakonskom rješenju način ostvarivanja prava na šutnju pravne osobe ovisi o volji državnog tijela, onda se može izvesti zaključak da pravna osoba zapravo nema.¹⁰¹ Takvo rješenje moglo bi se smatrati u suprotnosti sa stajalištima ESLJP-a prema kojima se prava iz EKLJP-a moraju tumačiti i primjenjivati na način koji osigurava njihovu stvarnu i učinkovitu primjenu.

Riječ je o restriktivnom zakonskom pristupu koji je predmet teorijske kritike jer se smatra nedostatnim za osiguranje učinkovite primjene predmetnog prava. Naime, ako vlasti mogu zahtijevati da svi zaposlenici pravne osobe svjedoče bez mogućnost korištenja privilegija u korist okrivljene pravne osobe, tada se svrha tog prava dovodi u pitanje.¹⁰²

Takav restriktivni zakonodavni model razlikuje se od širih modela prema kojima pravo na šutnju mogu koristiti (kako bi spriječili inkriminaciju pravne osobe):

- 1) zastupnici pravne osobe koji je i inače mogu predstavljati,

⁹⁹ Beth Stephens, „Are corporations people? Corporate personhood under the constitution and international law”, Beth Stephens, Rutgers Law Journal, 2013., str. 38.

¹⁰⁰ Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 37.

¹⁰¹ Đurđević, op. cit. (bilj. 51), str. 761.

¹⁰² Lamberigts, op. cit. (bilj. 2), str. 222.

- 2) osobe pod točkom 1. i vodeće osobe koje imaju ključnu ulogu u određenim aktivnostima pravne osobe,
- 3) svaki zaposlenik (*naime, određeni teoretičari zastupaju stajalište da ako svaki zaposlenik može prozuročiti odgovornost pravne osobe, onda bi se svaki zaposlenik mogao pozvati, u postupcima kad sami nisu okrivljeni, na privilegij kako bi zaštitili tu pravnu osobu*)¹⁰³
- 4) osobe pod točkom 3. i osobe koje nisu zaposlenici, ali joj pružaju određene usluge (npr. konzultanti).¹⁰⁴

Dodatno, a u pogledu ostalih prava koja proizlaze iz privilegija, budući da ZOPOKD upućuje na supsidijarnu primjenu odredbi ZKP-a, to će u praksi značiti da pravna osoba ima pravo odbiti sudjelovati u vlastitom progonu na jednak način kao što je to predviđeno za okrivljenika fizičku osobu, a što pak posljedično znači da ni okrivljena pravna osoba nije obvezna dostaviti isprave ili druge dokaze koji bi je mogli inkriminirati.

9.2. Poredbenopravna rješenja i praksa ESLJP-a

Određeni poredbenopravni primjeri dokidaju opisano pravo pravih osoba na neograničenu primjenu privilegija u odnosu na isprave (a što je na tragu opisanog rješenja iz Direktive 2016/34). Tako pravni sustavi Belgije i Ujedinjenog Kraljevstva sadrže posebne odredbe koje se odnose na dokumente koje je pravna osoba dužna posjedovati, polazeći od stajališta da su gospodarske aktivnosti u velikoj mjeri podvrgnute zakonskoj regulaciji, zbog čega takve obveze neposredno utječu na opseg privilegija. U Belgiji brojni propisi predviđaju obveznu suradnju, posebno u područjima relevantnima za pravne osobe te su sudovi često zaključivali da privilegij ne štiti od prisilne predaje dokumenata kada postoji zakonska obveza njihova vođenja. Slično, i sudovi u UK-u više su puta prihvatili da se zakonom može omogućiti prisilna predaja dokumenata.¹⁰⁵ Slična doktrina, poznata kao *Required Records Doctrine*, primjenjuje se i u SAD-u. Naime, dok se ranije naglasak stavljao na element prisile pri predaji dokumenata, činjenica da prilikom stvaranja određenih dokumenata nije bilo prisile pridonijela je postupnom smanjenju zaštite koju nudi privilegij.¹⁰⁶ I švicarski sudovi su zaključivali u sličnom smjeru - na primjer, Savezni sud je u svojoj odluci od 30. svibnja 2016. presudio da *“iako se zabrana prisilnog samooptuživanja u kaznenom postupku u načelu primjenjuje i na pravne osobe protiv*

¹⁰³ Ibid., str. 196.

¹⁰⁴ Ibid., str. 42.

¹⁰⁵ Ibid., str. 135.

¹⁰⁶ Ibid., str. 136.

*kojih se vodi postupak, načelo nemo tenetur se ipsum accusare treba tumačiti restriktivno; to znači da se nadzornim i kaznenim tijelima ne smije uskratiti pristup dokumentima koje optužena pravna osoba mora izraditi, čuvati i voditi na temelju upravnopravnih propisa (njem. Verwaltungsrecht) ”.*¹⁰⁷

Stajališta ESLJP-a o pravu pravnih osoba na privilegij još uvijek ne postoje, budući da se ESLJP, za razliku od Suda EU, u svojoj praksi dosad nije izravno bavio pitanjem imaju li pravne osobe, i u kojem opsegu, pravo na taj privilegij. Stoga, dok ESLJP u nekom budućem slučaju ne zauzme kakvo stajalište, pravne osobe ne mogu biti sigurne da se dosadašnja sudska praksa ESLJP-a o pravu na privilegij primjenjuje na jednak način i na njih.¹⁰⁸

Međutim, ESLJP se u svojoj praksi bavio primjenom drugih prava iz EKLJP-a na pravne osobe, što može predstavljati indikaciju smjera u kojem bi ESLJP mogao razvijati svoju praksu u pogledu prava pravnih osoba na privilegij od samooptuživanja. Tako u pogledu ostalih prava koja proizlaze iz čl. 6. EKLJP-a, ESLJP nije smanjio zaštitu jer je podnositelj zahtjeva bio pravna osoba¹⁰⁹ i pritom zaključio da pravne osobe imaju pravo na pravično suđenje (npr. u i novijim predmetim poput *AFFAIRE BIO FARMLAND BETRIEBS S.R.L. protiv Rumunjske*, br. 43639/14, 2021.),¹¹⁰ koje može biti narušeno u slučaju predugog trajanja postupka (*Comingersoll S.A. protiv Portugala*, br. 35382/97, 2000., paragraf 25).¹¹¹ Također valja navesti i da je ESLJP utvrdio da se presumpcija nevinosti (*važnost privilegija na očuvanje presumpcije nevinosti objašnjena je u uvodnim poglavljima ovog rada*) primjenjuje i u slučajevima kad je okrivljenik pravna osoba (*SA-CAPITAL OY protiv Finske*, br. 5556/10, 2019., paragraf 107.).¹¹²

ESLJP je tumačio ekstenzivno i druga prava koja proizlaze iz EKLJP-a kako bi pružio zaštitu pravnim osobama. Tako, iako EKLJP u članku 8. (kojim se jamči pravo na privatnost) ne navodi poslovni prostor, nego isključivo pojam „dom”, ESLJP je taj pojam tumačio dinamički i ekstenzivno pa je zaštitu protegnuo i na poslovne prostore. Posljedično, ESLJP je naveo kako

¹⁰⁷ Schweizerische Bundesanwaltschaft gegen A. AG (Beschwerde in Strafsachen), 1B_249/2015, 30. Mai 2016

¹⁰⁸ Stijin Lamberights, „The Directive on the Presumption of Innocence A Missed Opportunity for Legal Persons?“, Eurim - The European Criminal Law Associations' Forum (2016/1), 2016., str. 38.

¹⁰⁹ Lamberights, op. cit. (bilj. 2), str. 179.

¹¹⁰ Odluka dostupna na: [BIO FARMLAND BETRIEBS S.R.L. c. ROUMANIE](#)

¹¹¹ Odluka dostupna na: [COMINGERSOLL S.A. v. PORTUGAL](#)

¹¹² Odluka dostupna na: [SA-CAPITAL OY v. FINLAND](#)

pravne osobe uživaju zaštitu čl. 8. EKLJP-a, odnosno imaju pravo na poštovanje privatnosti registriranog sjedišta, podružnice i drugih prostorija.¹¹³

Ovakva praksa u vezi s primjenom drugih prava iz EKLJP-a na pravne osobe pruža korisne naznake. ESLJP pravnim osobama dosljedno priznaje zaštitu iz članka 6. i 8. EKLJP-a, koji uključuje pravo na pravično suđenje, presumpciju nevinosti te pravo na zaštitu poslovnih prostora. Stoga, iako pravna sigurnost u odnosu na pitanje privilegija trenutačno izostaje, može se očekivati da će ESLJP u budućnosti razvijati praksu koja pravnim osobama priznaje pravo na privilegij slično kao i fizičkim osobama.

¹¹³ Maja Munivrana i drugi, „Kazneno pravo – posebni dio”, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018., str. 161.

10. PRAVNE OSOBE I VOLJA

U uvodnim poglavljima naglašeno je kako je jedan od temeljnih i najčešće spominjanih razloga za uvođenje instituta privilegija od samooptuživanja zaštita nagona za samoodržanjem te sprječavanje mentalne torture koju sa sobom nosi obveza davanja iskaza protiv samoga sebe. Također je naglašeno da je svrha ovog instituta osigurati da tužiteljstvo dokaže krivnju bez oslanjanja na dokaze pribavljene prisilom, protivno volji optužene osobe.

Budući da su ti razlozi očito vezani uz fizičke osobe, postavlja se pitanje mogu li se isti razlozi pronaći i u postupcima protiv pravnih osoba. Kako bi odgovorili na to pitanje u nastavku poglavlja će se utvrditi postoji li volja (protiv koje se može upotrijebiti prisila) i u slučaju kaznenih postupaka protiv pravnih osoba te mogu li u tim postupcima određene osobe također biti izložene mentalnoj torturi.

Zakon o trgovačkim društvima¹¹⁴, kao najvažniji pravni izvor kojim se uređuju tipovi društava (pravnih osoba) i njihovo funkcioniranje, regulira, između ostalog, tko je dužan i ovlašten voditi poslove društva. Tako, primjerice, u dioničkim društvima i društvima s ograničenom odgovornošću, tu zadaću, kao organ društva, ima uprava. Vođenje poslova društva obuhvaća svako djelovanje usmjereno ostvarenju svrhe radi koje je društvo osnovano, a obuhvaća donošenje poslovnih odluka, organizaciju rada, vođenje poslovnih knjiga, očitovanje volje društva prema trećima, odnosno zastupanje društva itd. Pri vođenju poslova društva, članovi uprave donose odluke temeljem vlastite prosudbe što je za društvo korisno i povoljno i što služi njegovim interesima.¹¹⁵ Prosudba mora uvijek umjerena ka dobrobiti društva.¹¹⁶ U pravilu dobrobit društva značit će maksimiziranje tržišne vrijednosti društva i njegove imovine.¹¹⁷ Osim obveze da aktivno rade u interesu društva, članovi uprave se prema društvu moraju lojalno ponašati.¹¹⁸ Takva lojalnost zahtijeva, između ostalog, da se svoji interesi podrede interesima društva.¹¹⁹

¹¹⁴ NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/26, 136/24

¹¹⁵ Siniša Petrović, Petar Ceronja, „Osnove prava društava“, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2024., str. 125.

¹¹⁶ Vesna Buljan, Ivica Omazić, „Zastupanje i vođenje poslova trgovačkih društava“, 2017., str. 12., dostupno na: [Zastupanje i vođenje poslova trgovačkih društava.pdf](#)

¹¹⁷ Hana Horak, Kosjenka Dumančić, „Pravilo poslovne prosudbe u hrvatskom i pravu SAD“, Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. v. 29 - br. 2, 2008., str. 993.

¹¹⁸ Buljan, op. cit. (bilj. 116), str. 25.

¹¹⁹ Igor Periša, Sanja Katušić Jergović, „Odgovorne osobe trgovačkih društava kapitala i određivanje djelokruga njihovih poslova“, 2018., str. 25., dostupno na: [odgovorneosobetrgovackihdrustavakapitala.pdf](#)

Tako konstituirana volja pravne osobe ne manifestira se isključivo prema vani (primjerice kroz zastupanje i donošenje odluka u njezino ime), već se istodobno internalizira kod osoba koje su je ovlaštene formirati i izražavati. Naime, u psihologiji postoje različiti teorijski pristupi koji nastoje objasniti odnos pojedinca i organizacije, poput socijalne teorije i teorije organizacijskog identiteta, i koje razmatraju kako se osobni identitet osobe oblikuje spoznajom da je član određene organizacije.¹²⁰ Spomenuti teorijski pravci upućuju na to da zaposlenici, a osobito oni na višim pozicijama, organizaciju često doživljavaju kao dio vlastitog identiteta. Zbog takvog isprepletanja osobnog identiteta rukovoditelja s identitetom organizacije kojom upravljaju, granica između osobnog i organizacijskog interesa nerijetko se briše, pa se tako uspjeh ili neuspjeh organizacije se doživljava kao vlastiti uspjeh ili neuspjeh.¹²¹ Takva identifikacija s organizacijom dovodi do uvjerenja da je njihova sudbina u velikoj mjeri povezana sa sudbinom organizacije te se stvara osjećaj da je ogranizacija produžetak vlastitog ja.¹²²

Iz prethodno navedenog stoga možemo zaključiti da unutar pravnih osoba postoje fizičke osobe koje je zakonodavac ovlastio da oblikuju i izražavaju volju pravne osobe, a s ciljem ostvarivanja interesa same pravne osobe. Pri tome se u praksi često događa da se identitet pravne osobe internalizira u identitet tako ovlaštenih osoba, odnosno da interesi, ciljevi i sudbina pravne osobe postaju njihovi vlastiti interesi, ciljevi i sudbina. S obzirom na to, uvodno pitanje – predstavlja li dužnost nametnuta tim fizičkim osobama da svjedoče protiv pravne osobe oblik mentalne torture i postoji li volja pravne osobe protiv koje se može izvršiti prisila – dobiva novo svjetlo. Analiza prikazana u ovom poglavlju sugerira da iako sama pravna osoba jest zasebna pravna tvorevina, njezin interes i volja nisu apstraktni koncepti odvojeni i nezavisni od onih koji je stvaraju i izražavaju, a što je važan doprinos u pokušaju odgovora na istraživačko pitanje ovog rada.

¹²⁰ Jane E. Dutton, Janet M. Dukerich & Celia V. Harquail, „Organizational Images and Member Identification”, *Administrative Science Quarterly* (Vol. 39), 1994. str. 3.

¹²¹ Marion Crain, „Managing Identity: Buying into the Brand at Work“, *Iowa Law Review*, 95(4), 2010., str. 1228.

¹²² Manish Kumar, „Erratum to Roles of Perceived Exchange Quality and Organisational Identification in Predicting Turnover Intention”, *IIMB Management Review*, Volume 24, Issue 2, 2012, str. 118.

11. ZAKLJUČAK

Pravo na šutnju i pravo uskrate inkriminirajućih dokaza, kao sastavnice privilegija od samooptuživanja, imaju jasnu i bitnu svrhu. U uvodnim poglavljima definirano je da se ta svrha očituje u zaštiti nagona za samoodržanjem, izbjegavanju mentalnih tortura, zaštiti privatnosti okrivljenika, očuvanju načela jednakosti oružja i načela presumpcije nevinosti te očuvanju obveze tužiteljstva da dokaže optužbu bez pribjegavanja metodama prisile, suprotno volji optuženika.

ESLJP je u svojoj praksi utvrdio razlikovanje u opsegu privilegija ovisno o tome primjenjuju li se u predmetu „tvrde jezgre“ ili „periferije“ kaznenog prava. U slučaju da predmet pripada „periferiji“ kaznenog prava, privilegij će biti ograničenog dosega, za razliku od njegove primjene u predmetima „tvrde jezgre“ kaznenog prava, u kojima se privilegij mora primjenjivati u punom opsegu. Iako se takva praksa ESLJP-a odnosi na fizičke osobe, jer se pred ESLJP-om još nije pojavilo pitanje odnosa pravnih osoba i privilegija od samooptuživanja, opravdano je očekivati da će ESLJP dosljedno priznati predmetno pravo i pravnim osobama na sličan način kako ga priznaje fizičkim osobama. Prethodni zaključak podržavaju ostale odluke ESLJP-a o primjeni čl. 6. EKLJP-a, odnosno o primjeni prava na pravično suđenje (sastavni dio kojeg je i privilegij), u kojima ESLJP nije smanjio doseg tog članka zato što je stranka bila pravna osoba. Također, Sud EU, koji u svojoj praksi mora primjenjivati EKLJP i uskladiti svoju praksu s praksom ESLJP-a, u predmetima „periferije“ kaznenog prava dosljedno je priznao pravnim osobama pravo na privilegij od samooptuživanja (u ograničenom opsegu).

Hrvatsko zakonodavstvo, konkretno ZOPOKD, nominalno priznaje pravnim osobama pravo na privilegij od samooptuživanja. No, de facto vrijedi suprotno, jer zakon predviđa da privilegij može koristiti samo predstavnik pravne osobe, pri čemu državna tijela mogu opsturirati njegovu primjenu pozivanjem namjeravanog predstavnika kao svjedoka u postupku. Time se gubi mogućnost da taj pojedinac bude predstavnik (jer ZOPOKD zabranjuje da predstavnik bude osoba pozvana kao svjedok) i počinje njegova, uobičajena za svjedoka, dužnost da govori istinu i ne prešućuje ništa. Takvim zakonskim rješenjem pravna osoba ostaje bez mogućnosti da samostalno i slobodno odluči kako će koristiti svoje pravo.

Ako uzmemo u obzir vjerojatnost da će ESLJP ići u smjeru tumačenja EKLJP-a na način da prizna pravnim osobama pravo na privilegij od samooptuživanja u punom opsegu u postupcima koji potpadaju u „tvrdu jezgru“ kaznenog prava – a koji predmeti su tema ovog rada — i ako uzmemo u obzir stav ESLJP-a da EKLJP jamči prava koja nisu tek prividna, već praktična i

učinkovita¹²³, možemo zaključiti da gornje hrvatsko zakonsko rješenje, koje samo prividno pravnim osobama jamči privilegij od samooptuživanja, nije u skladu sa standardima EKLJP-a.

Posljedično, nameće se pitanje kako normirati privilegij pravnih osoba.

Da bi pravo na privilegij pravnih osoba bilo praktično, potrebno ga je zakonski normirati tako se u cijelosti ostvari njegova svrha, odnosno da se izbjegne svaki oblik mentalne torture i povrede nagona za samoodržanjem. U prethodnim poglavljima utvrdili smo da volju pravne osobe stvaraju od zakonodavca ovlaštene fizičke osobe, zadužene za vođenje poslova pravne osobe. Spoznaje iz psihologije sugeriraju da te osobe doživljavaju pravnu osobu, čiju volju svojom voljom formiraju, kao dio svog identiteta i produžetak svoje ličnosti te da njen uspjeh i sudbinu doživljavaju kao svoju. Sukladno tome, te osobe ne mogu ravnodušno svjedočiti protiv pravne osobe, jer bi time svjedočili protiv samih sebe. Stavljanjem tih osoba pred izbor između potencijalne sankcije (zbog neopravdane uskrate svjedočenja ili davanja lažnog iskaza) i inkriminacije pravne osobe — stvara se upravo ona okrutna trilema protiv koje se privilegij povijesno bori. Neopravdanim se čini očekivanje zakonodavca da te osobe u uobičajenom tijeku stvari rade isključivo rukovodeći se isključivo interesom pravne osobe, a potom, u slučaju pokretanja kaznenog postupka protiv pravne osobe, da nepristrano i istinito iskazuju protiv pravne osobe, neovisno o posljedicama za tu istu pravnu osobu.

Dodatno, razlog za uvođenje kaznenopravne odgovornosti pravnih osoba bilo je ispunjenje očekivanja javnosti, koja osudu u postupcima protiv pravnih osoba upućuje ne toliko odgovornoj osobi, koliko samoj pravnoj osobi, pri čemu se *management* pravne osobe izjednačuje s tom pravnom osobom. Drugim riječima, svrha kaznenopravne odgovornosti pravnih osoba bila je i zadovoljavanje očekivanja javnosti da se kažnjavanjem pravne osobe neizravno kazne i njene rukovodeće strukture, čak i kad se kazneni postupak ne vodi protiv njih. Stoga je moralno neopravdano u slučajevima neizravnog kažnjavanja fizičke osobe (koja upravlja pravnom osobom) uskratiti joj pravo na zaštitu koju pruža privilegij od samooptuživanja.

Slijedom navedenog, a s ciljem ostvarenja utvrđene svrhe privilegija kao zaštite od mentalne torture i nagona za samoodržanjem, potrebno je u kaznenim postupcima priznati pravo na šutnju, radi zaštite pravne osobe protiv koje se vodi postupak, onim fizičkim osobama koje je

¹²³ "Konvencija nije namijenjena da jamči prava koja su teorijska ili prividna, već prava koja su praktična i učinkovita", odluka u predmetu Airey protiv Irske (br. 6289/73, 1979.), dostupna na: [AIREY v. IRELAND](#)

zakonodavac ovlastio da vode njezine poslove. Podredno, potrebno je uspostaviti zakonsko rješenje koje tim osobama (time i samoj pravnoj osobi) omogućuje slobodan izbor predstavnika koji će koristiti privilegij, bez mogućnosti uplitanja državnih tijela u taj izbor.

I dok je jedne strane pravo na šutnju u hrvatskom zakonodavstvu uređeno previše restriktivno, s druge strane privilegij je po pitanju zaštite od zahtjeva za dostavom isprava neopravdano ekstenzivan (budući da okrivljene pravne osobe mogu uskratiti dostavu svih zatraženih isprava). Naime, pravne osobe svjesno pristaju na regulatorni režim u kojem posluju, a koji od njih zahtjeva izradu različitih isprava i njihovo podnošenje nadležnim tijelima. Stoga se u pogledu isprava čije je vođenje zakonska obveza, pravne osobe ne bi smjele retroaktivno pozivati na privilegij. Takvi dokumenti nisu rezultat slobodne volje okrivljenika, nego regulatorne obveze, i njihova dostava – u mjeri u kojoj je prethodno poznato da postoje – ne bi smjela predstavljati kršenje prava na privilegij. Taj stav potvrđuju opisani poredbenopravni primjeri te Direktiva 2016/343.

Opravdanost takvog stajališta ilustrira i situacija iz kaznenih postupaka protiv pravnih osoba zbog kaznenog djela neisplate plaće, u kojima je radnik (oštećenik) prisiljen samostalno dokazivati osnovanost i visinu svog imovinskopravnog zahtjeva putem svjedoka i drugih dokaznih sredstava. Time se nepotrebno prebacuje teret dokazivanja na radnika, umjesto da se okrivljenoj pravnoj osobi naloži dostava obračunskih lista, tj. isprava koje je, sukladno Zakonu o radu, bila dužna redovito izrađivati.

Stoga autor zaključuje rad s dvama prijedlozima zakonskih izmjena u pogledu uređenja privilegija:

- da se u kaznenim postupcima protiv pravnih osoba pravo na šutnju, radi spriječavanja inkriminacije pravne osobe, prizna fizičkim osobama koje je zakonodavac ovlastio da vode poslove pravne osobe i izražavaju njenu volju, odnosno, alternativno, da se omogućí pravnoj osobi slobodan izbor predstavnika u kaznenom postupku, pri čemu izbor ne smiju uvjetovati niti ograničavati državna tijela koja bi namjeravanog predstavnika mogla pozvati kao svjedoka;
- da se onemogućí primjena privilegija na zahtjeve državnih tijela za dostavom isprava koje pravne osobe zakonski moraju posjedovati.

Opisanim prijedlozima osigurala bi se učinkovitost privilegija i njegovi (povijesni i suvremeni) ciljevi, koji se ponajprije ogledaju u obrani od nedopuštene prisile državnih tijela, dok bi se

istodobno spriječila njegova zlouporaba kao zaklona od odgovornosti i obveza na koje je pravna osoba unaprijed, slobodnom voljom i bez prisile, pristala.

KORIŠTENA LITERATURA

- Stijin Lamberigts, „Corporations and the Privilege against Self-Incrimination”, Bloomsbury Publishing Plc, 2022.
- Tuomas Hupli, „To Remain or Not to Remain Silent: The Evolution of The Privilege against Self-incrimination Ten Years After Marttinen v. Finland”, Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice (Volume 6), 2018.
- DJ Seidmann & A Sten, „The privilege helps the innocent: a game-theoretic analysis of the fifth amendment privilege”, Harvard Law Review 430, 2000.
- Amal Clooney & Philippa Webb, „The right to a fair trial in international law”, Oxford University Press, 2020.
- Javier Escobar Veas, „A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination”, Revista Brasileira de Direito Processual Penal (v. 8), 2022.
- John D. Jackson & Sarah J. Summers, „The internationalisation of criminal evidence”, Cambridge University Press, 2012.
- Vladimir Bayer, „Teorija krivičnog postupka FNR Jugoslavije”, Nakladni zavod Hrvatske, 1950.
- Mirjan Damaška, „Dokaz krivnje”, Školska knjiga, 2021.
- Richard Helmholz, „Origins of the Privilege against Self-Incrimination: The Role of the European Ius Commune”, New York University Law Review, 1990., str. 963.
- Stijin Lamberigts, „The privilege against self-incrimination”, New Journal of European Criminal Law, 2016.
- James Beattie, „Crime and the Courts in England 1660-1800”, Clarendon Press, 1986.
- Davor Krapac i suradnici, „Kazneno procesno pravo, prva knjiga – Institucije”, Narodne Novine, Zagreb, 2020.
- Vladimir Bayer, „Jugoslavensko krivično procesno pravo – pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku”, Informator, Zagreb, 1978.
- R.G. Bloembergen, „The Development of the Modern Criminal Law of Evidence in English Law and in France, Germany and the Netherlands: 1750-1900”, American Journal of Legal History, 2019.

- Luka Vavken, „(Ne)priznavanje privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam s poudarkom na enoosebni gospodarski družbi”, *Ljubljana Law Review* (vol. LXXI), 2024.
- Mark Berger, „Europeanizing Self-Incrimination: The Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights”, *Columbia Journal of European Law* (vol. 12), 2006.
- Zlata Đurđević, „Pravna osoba kao okrivljenik: temeljna prava i predstavljanje”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Vol. 12) 2005.
- Angus Macculloch, „The Privilege against Self-Incrimination in Competition Investigations: Theroretical Foundations and Practical Implications”, *Legal Studies* (Vol. 26), 2006.
- Peggy ter Vrugt, „A pragmatic attitude: the right to silence in the Netherlands”, *New Journal of European Criminal Law* 2021. (Vol. 12)
- Luis Ortiz Blanco, „European Community Competition Procedure“, Oxford University Press, 2006.,
- Paolo Fernandes, Daniele Gallo, Alessandro Nato, „Stocktaking on the principle of nemo tenetur in the case law of the ECtHR and CJEU”, *Eurojus* (Vol. 2.) 2024.
- Petar Novoselec, „Odgovornost pravnih osoba za kaznena djela – značajna novost u hrvatskom pravnom sustavu”, *Pravo u gospodarstvu* (41), 2002.
- Beth Stephens, „Are corporations people? Corporate personhood under the constitution and international law”, *Rutgers Law Journal*, 2013.
- Stijin Lamberigts, „The Directive on the Presumption of Innocence A Missed Opportunity for Legal Persons?”, *Eucrim - The European Criminal Law Associations' Forum* (2016/1), 2016.
- Maja Munivrana i drugi, „Kazneno pravo – posebni dio”, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, 2018., str. 161.
- Jane E. Dutton, Janet M. Dukerich & Celia V. Harquail, „Organizational Images and Member Identification”, *Administrative Science Quarterly* (Vol. 39), 1994.
- Siniša Petrović, Petar Ceronja, „Osnove prava društava“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, 2024.
- Hana Horak, Kosjenka Dumančić, „Pravilo poslovne prosudbe u hrvatskom i pravu SAD“, *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij.* v. 29 - br. 2, 2008.
- Marion Crain, „Managing Identity: Buying into the Brand at Work“, *Iowa Law Review*, 95(4), 2010.

- Manish Kumar, „Erratum to Roles of Perceived Exchange Quality and Organisational Identification in Predicting Turnover Intention”, IIMB Management Review, Volume 24, Issue 2, 2012.
- H. L. Ho, „The Legitimacy of Medieval Proof", Journal of Law and Religion (vol. 19), 2003.

Internet izvori:

- Ante Novokmet, „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog direktive Europskog parlamenta i Vijeća o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku”, dostupno na: [Ante Novokmet Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog Direktive o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku.pdf](#)
- Nathan Dorn, „John Lilburne, Oaths and the Cruel Trilemma”, 2013., dostupno na: [John Lilburne, Oaths and the Cruel Trilemma | In Custodia Legis](#)
- Randa Helfield, „Let the Facts Speak for Themselves: The Empiricist Origins of the Right to Remain Silent”, 2017., dostupno na: [Let the Facts Speak for Themselves: The Empiricist Origins of the Right to Remain Silent | CanLII](#)
- „Vodič kroz članak 6. Europske konvencije o ljudskim pravima“, 2019., dostupno na: [Guide on Article 6 - Right to a fair trial \(criminal limb\) \(Croatian\)](#)
- Illham Gasimov, „Prerequisites and Thresholds of Privilege Against Self-Incrimination: Tax Surcharges and Fines“, 2023., dostupno na: [Prerequisites and Thresholds of Privilege Against Self-Incrimination: Tax Surcharges and Fines - LAWELS](#)
- Pregled prakse Europskog suda za ljudska prava za razdoblje rujan - prosinac 2022, dostupno na: [Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava - Objavljen Pregled prakse Europskog suda za ljudska prava za razdoblje rujan - prosinac 2022.](#)
- Pieter Van Cleynenbreugel, „The right to avoid self-incrimination: yet another elephant in the automated competition law enforcement room?“, dostupno na: 12.-WP-VanCleynenbreugel.pdf
- Vesna Buljan, Ivica Omazić, „Zastupanje i vođenje poslova trgovačkih društava“, 2017., dostupno na: [Zastupanje i vođenje poslova trgovackih drustava.pdf](#)

- Igor Periša, Sanja Katušić Jergović, „Odgovorne osobe trgovačkih društava kapitala i određivanje djelokruga njihovih poslova“, 2018., dostupno na: [odgovorneosobetrgovackihdrustavakapitala.pdf](#)

Sudska praksa:

Ustavni sud RH

- Odluka od 15. srpnja 2021., poslovni broj: U-III-3945/2019
- Odluka od 1. travnja 2021., poslovni broj: U-III-2635/2018
- Rješenje od 14. studenoga 2023., poslovni broj: U-III/4575/2021.

Vrhovni sud RH

- Presuda od 14. studenoga 2018., poslovni broj: Kž-265/2018.
- Presuda od 24. veljače 2024., poslovni broj: Kž-377/2023.
- Presuda od 3. lipnja 2009., poslovni broj: Kž-1187/2009.

ESLJP

- Predmet *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 19187/91) od 17. prosinca 1996.
- Predmet *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 18731/91) od 8. veljače 1996.
- Predmet *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 5041/08) od 13. rujna 2016.
- Predmet *Jalloh protiv Njemačke* (br. 54810/00) od 11. srpnja 2006.
- Predmet *O'Halloran i Francis protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 15809/02) od 29. lipnja 2007.
- Predmet *Heaney i McGuinness protiv Irske* (br. 34720/97) od 21. ožujka 2001.
- Predmet *Allan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 48539/99) od 5. studenoga 2002.
- Predmet *De Lege protiv Nizozemske* (br. 58342/15) od 30. siječnja 2023.
- Predmet *Funke protiv Francuske* (br. 10828/84) od 25. veljače 1993.
- Predmet *J.B. protiv Švicarske* (br. 31827/96) od 3. svibnja 2001.
- Predmet *Allen protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 76574/01) od 10. rujna 2002.
- Predmet *Abas protiv Nizozemske* (br. 27943/95) od 26. veljače 1997.
- Predmet *AB protiv Norveške* (br. 24130/11 i 29758/11) od 15. studenoga 2016.
- Predmet *Jussila protiv Finske* (br. 73053/01) od 23. studenoga 2006.
- Predmet *Nodet protiv Francuske* (47342/14) od 6. lipnja 2019.

- Predmet *AFFAIRE BIO FARMLAND BETRIEBS S.R.L. protiv Rumunjske* (br. 43639/14) od 13. listopada 2021.
- Predmet *Comingersoll S.A. protiv Portugala* (br. 35382/97) od 6. travnja 2000.
- Predmet *SA-CAPITAL OY protiv Finske* (br. 5556/10) od 14. veljače 2019.

Sud EU

- Odluka od 18. listopada 1989., u predmetu br. 374/87, (Orkem protiv Europske komisije)